

Bron van vis en energie

Visie van een landrot op de Noordzee in 2025

Dit essay is in opdracht van InnovatieNetwerk opgesteld door:

Drs. W.J. (Wouter) van der Weijden (Stichting Centrum voor Landbouw en Milieu)

m.m.v.:

Ir. E. (Eric) Hees (CLM Onderzoek en Advies)

Projectleider:

Drs. H.J. Riphagen (InnovatieNetwerk)

Dit rapport is opgesteld in het kader van het thema 'Duurzaam Ondernemen', concept 'Noordzeeverisserij: de zee als economisch en ecologisch kapitaal'.

Postbus 19197

3501 DD Utrecht

tel.: 070 378 56 53

www.innovatienetwerk.org

Het ministerie van LNV nam het initiatief tot en financiert InnovatieNetwerk.

ISBN: 978 – 90 – 5059 – 387 – 8

Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.

Rapportnr. 09.2.206, Utrecht, maart 2009.

Voorwoord

Het VisserijInnovatiePlatform (VIP) wil de Noordzeevervisserij een beter toekomstperspectief bieden. Innovatie in de visserij is dé sleutel om op termijn te komen tot een economisch en ecologisch duurzame visserij. Het VIP heeft daarom voor de lange termijn een viertal ambities geformuleerd op het gebied van de ecologie, de energie, de afzetmarkt en het maritieme ondernemerschap.

De ambitie op het gebied van de ecologie heet ‘de zee als ecologisch én economisch kapitaal’. In 2025 zien vissers de zee bij uitstek als hun economisch kapitaal dat ze moeten koesteren om ook op termijn nog te kunnen oogsten. Vissers worden niet langer beschouwd als de jagers van de zee, maar als de verantwoorde beheerders ervan. De vloot, vangstcapaciteit en vistechnieken zijn afgestemd op het in stand houden van het ecologisch evenwicht. Het visserijbeheer is aangepast aan de veranderde rollen van de vissers en de overheid.

De discussie over ecologie en visserij is een heel gevoelige. Vissers en ngo's staan in dit debat al snel tegenover elkaar. Er bestaat al veel kennis over visserijbeheer, bijvoorbeeld bij visserijbiologen, andere wetenschappers en beleidsmensen. InnovatieNetwerk vindt het een uitdaging om eens met een heel andere blik dan de gebruikelijke naar de visserij te kijken. Onze ervaring is dat andere sectoren, zoals de land- en tuinbouw, een bron van inspiratie kunnen zijn voor het vinden van innovatieve oplossingen. Wij vragen ons af wat we bij het beheer van de Noordzee kunnen leren van het ecologisch beheer op het land. Het gaan dan om zaken zoals agrarisch natuurbeheer, het beheer van jachtvelden, de pacht en de vroegere ervaringen met gemeenschappelijke weidegronden. Daarom heeft InnovatieNetwerk Wouter van der Weijden van de Stichting Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM) gevraagd om een essay te schrijven over een

duurzaam beheer van de Noordzee. Hij is weliswaar een buitenstaander in de visserij, maar is wel een ervaringsdeskundige bij uitstek op het gebied van landbouw en milieu. Hij neemt ons in zijn stuk mee op een imaginaire reis naar het jaar 2025. Vandaaruit kijkt hij terug naar de veranderingen die zich hebben voorgedaan tussen nu en het jaar 2025. Ik hoop dat u hieruit inspiratie put voor een perspectievolle visserij op de Noordzee.

Dr. G. Vos,
Directeur InnovatieNetwerk

Inhoudsopgave

Voorwoord

Inleiding **1**

Essay ‘De Noordzee in 2025’ **5**

Geraadpleegde bronnen **23**

Nawoord **27**

Bijlage:
Mogelijke aanknopingspunten
in de landbouw/op het land voor de
zeevisserij **31**

Summary
(translation of Introduction) **43**

Inleiding

De visserij staat wereldwijd in de schijnwerpers. De voornaamste redenen daarvoor zijn dat steeds meer visvoorraden uitgeput raken en dat wordt gevestigd met technieken die het zeeleven schaden. Dat is ook het geval in de Noordzee, van oorsprong een van de visrijkste zeeën ter wereld.

Het denken over de toekomst van de visserij is in volle gang, zowel in de visserijsector als elders in de samenleving. Maar adequate oplossingen zijn er nog niet. Om nieuwe ideeën te genereren, wilde InnovatieNetwerk, van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, ook een buitenstaander vragen om input.

Een buitenstaander ben ik zeker. Ik heb als kind veel aan sportvisserij gedaan, maar alleen in binnenwater. Thuis hadden wij een aquarium waar ik urenlang in kon kijken, maar het was een tropisch zoetwateraquarium. Ik heb biologie gestudeerd, maar vooral terrestrische biologie, en onderzoek gedaan aan vogels, maar niet aan vissen. Sinds 1976 heb ik aan milieuvraagstukken gewerkt, maar vooral in relatie met de landbouw. De ondernemers met wie ik heb samengewerkt, waren vooral boeren en tuinders. Ik heb bruggen helpen bouwen, maar alleen tussen milieu en landbouw. En ik heb samen met anderen in 1984 een toekomstvisie voor de Nederlandse landbouw geschreven, getiteld “Bouwstenen voor een geïntegreerde landbouw”, die is uitgegeven door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Voor InnovatieNetwerk was dat alles interessant genoeg om mij te vragen een essay te schrijven over de toekomst van de visserij op de Noordzee. Ik hoop in dit essay enkele frisse ideeën te hebben geleverd. Maar ik voelde mij zonder meer verplicht om me in te lezen en in te leven in de visserijproblematiek. Dat heb ik dan ook gedaan en er is een fascinerende wereld voor me opengegaan.

De stijlform die ik heb gekozen is die van ‘terugdromen’: een denkbeeldige terugblik vanuit het jaar 2025. Het essay geeft dus een visie maar zeker geen blauwdruk, en nog minder een toekomstvoorspelling. Een blauwdruk roept alleen maar verzet op en de toekomst voorspellen is onmogelijk. Het staat vast dat de ontwikkelingen heel anders zullen verlopen dan hier beschreven. Maar dat is ook niet waar het om gaat. Het gaat erom een **wervend toekomstbeeld** te schetsen dat kan inspireren tot nieuwe zoekrichtingen, innovaties en acties. In dit geval een toekomstbeeld waarbij ook wordt geleerd van de ervaringen van en met de landbouw. Hopelijk levert dat bouwstenen voor een duurzame visserij.

Het geschetste toekomstbeeld is optimistisch. Weliswaar leggen diverse nieuwkomers forse claims op de Noordzee, maar toch kunnen vissers meer vis, kreeften en schelpdieren aanlanden dan vandaag. Ook de biodiversiteit is flink toegenomen.

Voor alle duidelijkheid: dit essay gaat over de Noordzee, niet over de Zeeuwse Delta, de Waddenzee of andere zeeën. Daardoor blijft bijvoorbeeld de mogelijke afwenteling van problemen in de Noordzee op de visserij elders buiten beschouwing. Niet omdat dat onbelangrijk zou zijn, maar omdat ik mij moest beperken.

De meeste elementen van dit essay zijn niet nieuw. Ik ken mijn beperkingen en daarom heb ik aansluiting gezocht bij de visies van twee autoriteiten op het gebied van de visserij: Daniel Pauly en Callum Roberts. Nieuw zijn enkele, veelal aan de landbouw ontleende, opties. Ook nieuw zijn de integrale visie en de stijlform. Ik heb veel ontleend aan de literatuur en aan gesprekken met deskundigen. Mijn dank gaat vooral uit naar Rob Leewis, Han Lindeboom, Esther Luiten, Ies de Vries, Auke Bijlsma, Dirk Barendregt, Ger Vos en Henk Riphagen. Eric Hees is eerste auteur van de bijlage. Ook deed ik inspiratie op in een drietal brainstorm: van de staf van InnovatieNetwerk, van de Adviesraad van het CLM en van het VisserijInnovatiePlatform. Bij deze laatste brainstorm waren ook vissers aanwezig.

Vanzelfsprekend ben ik zelf geheel verantwoordelijk voor de tekst en de onvermijdelijke fouten daarin.

Wouter van der Weijden

“De Noordzee in 2025”

We schrijven juni 2025. Het is druk op de ooit zo rustige Noordzee. Alleen al op het Nederlandse deel staan tien energieparken met elk 200-300 windturbines. De parken zijn verbonden door een gigantisch ringvormig stroomnet, dat levert aan vijf aangrenzende landen. Verspreid over de hele Noordzee wachten nog zo'n 100 verlaten olieplatforms op ontmanteling en zijn zo'n 100 gasplatforms in gebruik. Op twee afgedankte platforms zijn hotels gebouwd. De scheepvaart is toegenomen en er varen nog heel wat vissersschepen. Onder water, tussen de windturbines, bedrijven vissers zeebouw met de teelt van algen, kreeften en schelpdieren.

Meer energie uit zee

De energieparken benutten zowel wind- als golfslagenergie en leveren 8.000 MW aan elektriciteit. Na een moeizame start in het eerste decennium kwam de bouw van energieparken in een stroomversnelling. Belangrijke impulsen waren de economische crisis die begon in 2008 en een gasconflict tussen Rusland en Oekraïne begin 2009, waarbij diverse lidstaten van de EU zonder gas kwamen te zitten. De Nederlandse overheid besloot drie crises simultaan aan te pakken: de economische crisis, de energiecrisis en de klimaatcrisis. Vandaag is de windenergie in de Noordzee voldoende voor alle huishoudens, ofwel 20% van het Nederlandse elektriciteitsverbruik. De elektriciteit wordt geleverd aan een internationaal netwerk waarvan alle zes landen rond de Noordzee stroom betrekken.

Ook het gewonnen aardgas wordt op de platforms direct omgezet in elektriciteit die aan het netwerk wordt geleverd. De vrijgekomen CO₂ wordt ter plekke teruggepompt in de bodem, zodat de gaswinning klimaatneutraal is. Windparken en gasplatforms zijn multifunctioneel. Naast energie leveren ze onder water vruchtbare kraamkamers en leefgebieden voor oesters, mosselen, kreeften, inktvis en rondvis, inclusief kabeljauw. Vroeger werd zulke synergie wel ‘het Senseo-effect’ genoemd¹.

---

¹ Senseo was een gezamenlijk product van Philips en Douwe Egberts waarmee met succes een nieuwe manier van koffiezetten werd geïntroduceerd.

Visstand bloeit

De vissers melden al jaren goede vangsten, vooral ook in de buurt van de parken. Dat mocht wel weer nadat de gemiddelde vangsten van 1970 tot 2010 gestaag waren teruggelopen. Diverse vissoorten zijn talrijker en groter geworden. De grotere vissen produceren meer eieren en brengen na vangst een betere prijs op. De leeftijdsopbouw van de bestanden is weer evenwichtig. Kabeljauw, heilbot en rog zijn terug, al zijn hun arealen door de klimaatverandering wat naar het noorden opgeschoven. Incidenteel worden zelfs weer scholen blauwvintonijn gesignaleerd. Deze fraaie, razendsnelle en vooral in Japan felbegeerde vis was rond 2015 wereldwijd nagenoeg uitgeroeid, maar heeft zich enigszins hersteld dank zij vangstverboden in de Atlantische Oceaan en de Middellandse Zee.

Platvis wordt in de Noordzee nog steeds gevangen, maar op een minder groot areaal en met technieken die de bodem sparen en veel minder energie vergen. Plaatselijk zijn visakkers gecreëerd. Daar helpen vissers de platvisstand een handje door lichte bemesting en voeding. Maar de laatste boomkorren - symbool van een achterhaalde, energieslurpende en destructieve vistechneek - staan in het museum naast de walvisharpoenen.

Visquota afgeschaft

Wat niemand voor mogelijk hield: nadat in 2015 in de landbouw de suiker- en melkquota waren afgeschaft, is ook in de visserij de quotering losgelaten. Vissers die zijn aangesloten bij een erkende en gecertificeerde pool mogen in aangewezen gebieden zo veel vangen als ze willen². Maar ze kijken wel uit om te veel te vangen, want daarmee zouden ze vooral zichzelf duperen. Groepen vissers zijn namelijk aandeelhouder geworden van de visvoorraden in die gebieden³. Omdat ze de aandelen alleen aan andere vissers mogen verkopen, en dan nog pas na 10 jaar, hebben ze een langetermijnbelang gekregen in een bloeiende visvoorraad. Die voorraad vormt het kapitaal dat ze koesteren en waarvan ze per se niet meer willen oogsten dan de rente. Ze laten zich daarbij terdege adviseren door marien biologen. Gezamenlijk plannen ze elk jaar vangstvolumes, maaswijdten en vangstseizoenen.

Overtredingen komen nog sporadisch voor, maar de vissers pakken overtreders uit eigen kring zelf aan en geven vreemde overtreders direct aan bij de inspectie, die stevige boetes uitdeelt en bij recidive zelfs de vangstvergunning intrekt.

De bereidheid van vissers om zichzelf beperkingen op te leggen, ging al terug tot 1989, toen de zogenoemde 'scholbox' (daarover later meer) werd ingesteld, maar dat bleek geen succes. Een nieuw initiatief werd genomen in 2004. Toen werd een gebied van 13 x 13 mijl op vrijwillige basis voor korte tijd gesloten voor scholvisserij. Bij deze zogenoemde *real time closure* sprak het Productschap met de vissers een vangstverbod af. Ook controle en handhaving werd door het Productschap gedaan, waarbij ook boetes konden worden opgelegd. Deze regeling was door de sector zelf in het leven geroepen om snel te kunnen reageren op veranderende omstandigheden. Te vaak was namelijk gebleken dat maatregelen op basis van langlopend onderzoek te laat komen of zelfs achterhaald zijn. In 2004 werd de afspraak gemaakt omdat er in het gebied plotseling veel jonge schol werd gevangen die men wilde sparen. Het tijdelijke verbod bleek effectief, en dat smaakte naar meer.

² Dit was een nieuwe oplossing voor het oeroude probleem van de 'gemene weide', *The Tragedy of the Commons*. De meer adequate naam voor commons is overigens *common resource pools*.

³ Volgens de VN Zeewet van 1994, voluit de *UN Conference on the Law of the Sea (UNCLOS)*, is de staat eigenaar van de minerale en levende hulpbronnen in de Exclusieve Economische Zone. Nederland wist een privatiseringsmodel te bedenken dat daarmee spoorde. Essentie is dat de eigenaar die het visrecht krijgt, ook een zorgplicht op zich moet nemen, en dat de staat het eigendom kan terugvorderen als de eigenaar terzake ernstig in gebreke blijft.

Bijvangst verminderd en benut

Vroeger waren de omvangrijke bijvangsten een bron van aanhoudende kritiek. Bij de boomkorvisserij bestond maar liefst driekwart van de vangst uit bijvangst⁴. Ook zetten vissers meer gevangen schol overboord dan zij aanlandden. Die situatie was onhoudbaar.

Inmiddels is de kritiek verstomd. De bijvangsten zijn gedecimeerd door de ontwikkeling van steeds selectievere vangsttechnieken. Platvis wordt bijvoorbeeld gevangen met de pulskor⁵, gebaseerd op elektrische stroomstoten, of met nog geavanceerdere technologie, gebaseerd op biologisch onderzoek naar de effecten van licht-, geur- en geluidsprikels. Voor kreeften wordt al decennia gebruik gemaakt van kooien, en voor mosselzaad van *longlines* in de energieparken.

De weinige bijvangst die nog resteert, wordt niet meer teruggegooid als *discard*, maar integraal aangeland en vermarkt als verse vis, verwerkt tot chips of verwerkt tot vismeel voor de viskwekerij. Die praktijk kwam in een stroomversnelling in 2012, toen het wettelijk verplicht werd bijvangst aan te landen.

Netten met kleine maaswijdte (en dus veel bijvangst), destijds door Denen gebruikt om kleine vis te vangen voor de productie van visolie en vismeel, zijn goeddeels passé. De hele industriële visserij op de Noordzee is geschiedenis. Omega-3-vetzuren worden vandaag steeds minder gewonnen uit vis, en steeds meer uit gekweekte algen, terwijl vismeel vooral wordt gemaakt van de verplicht aangelande bijvangsten. Alleen de garnalenvissers gebruiken nog fijnmazige netten, maar zelfs zij slagen er met slimme technieken in om selectiever te vissen. Bovendien weten ze de bijvangst die nog resteert, goeddeels levend overboord te zetten.

Schoner en zuiniger vissen

Ook de energie- en milieuprestaties van de vissersvloot zijn danig verbeterd. Dat was geen luxe, want de visserij was met 3,5 liter dieselolie per kg product een relatief grote energieverbruiker, waarvoor bovendien vervuilende dieselolie werd gebruikt. Uitgedrukt per euro product vormde de visserij zelfs de economische sector met de hoogste CO₂-emissie!

De belangrijkste *driver* voor verandering in het eerste decennium was niet het natuurbeleid, maar de stijging van de energieprijzen. Die bezegelde het lot van de energievretende boomkorvisserij. Ook het diepvriezen van vis werd steeds duurder, maar dat was niet zo'n probleem omdat afnemers steeds vaker verse vis prefereerden boven diepgevroren vis. Een groeiend aantal vissersschepen vaart trouwens op biobrandstof uit algenkwekerijen in de energieparken. En vervuilende diesel wordt niet meer gebruikt.

Een kleine groep vissers heeft zich gespecialiseerd in het arbeidsintensieve, maar uiterst energiezuinige vissen met - relatief selectief - staand want⁶. De duidelijk gemarkeerde netten worden niet meer stukgevaren door sleepnetten. Dolfijnen en bruinvissen worden op afstand gehouden door geluidssignalen van zogenoemde 'pingers'. Een andere groep heeft zich toegelegd op vissen met hoekwant. Daarbij worden lijnen met 100 à 1.000 beaasde haken uitgezet die om de paar uur worden gecontroleerd. Dat levert zeebaars van uitstekende kwaliteit.

---

⁴ Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen bijvangst met en zonder economische waarde. De laatste wordt overboord gezet als *discard*. Perverse effecten ontstonden door de combinatie van niet-selectieve vistechieken en individuele quota per visser en soort. Vissers die bijvoorbeeld hun quotum voor tong hadden volgevisst maar dat voor schol nog niet, bleven doorvissen op schol, met tong als bijvangst. Maar omdat die tong niet mocht worden aangeland, werd ze overboord gezet. Dat was in strijd met het doel van de quotering. Deze praktijken werden minder gangbaar naarmate de technieken selectiever werden en quota werden toegekend aan groepen vissers. Nog minder werden ze toegepast toen de quota waren afgeschaft.

⁵ Toen de boomkor op zijn retour was, raakte aanvankelijk ook de flyshoot-techniek in zwang. Deze techniek gebruikt minder energie, beroert de bodem minder en beschadigt de vis minder, die daardoor meer opbrengt. Maar dat bleek toch vooral een overgangmaatregel naar echte bodemsparende technieken. Flyshooting wordt alleen nog gebruikt in viskokers.

---

⁶ Staand want visserij is een verzamelnaam voor alle vismethoden waarbij het net stil staat in het water. Daarmee wordt gevisst op kabeljauw, zalm en grote platvis (tarbot, grote tong).

Succes op de markt

Tot voldoening van de vissers doet de Noordzeevis het uitstekend op de markt. Ze heeft een sterk imago omdat verantwoord wordt gevestigd, zonder overbevissing, milieuvuiling en energievervalsing. Zelfs aan dierenwelzijn wordt gedacht: er worden minder pijnlijke vangst- en dodingstechnieken gebruikt. Kortom: de Noordzeevisserij mag zich met recht duurzaam noemen en heeft haar marktpositie ten opzichte van veel buitenlandse concurrenten versterkt.

Een belangrijke *driver* hierbij was het MSC-keurmerk. Vrijwel alle in Nederland verkochte vis is MSC-gecertificeerd en MSC is de standaard geworden in horeca, viswinkels en supermarkten. Aanvankelijk beperkte MSC zich tot het vermijden van overbevissing, maar stapsgewijs werden andere criteria toegevoegd, zoals energiegebruik en milieuvuiling. Vis zonder MSC-keurmerk verkopen de supermarkten al tien jaar niet meer. Die vis leverde steeds meer gezeur en minder geld op.

Bovenop die standaard zijn exclusieve specialiteiten ontwikkeld, zoals 'Doggersbanket' (schol), 'Urker Echte' (kabeljauw) en 'Kniertjes Keuze' (tong), alle met herkenbare smaak en duur betaald. Zelfs bijvangsten weten koks om te toveren in *haute cuisine*. Eveneens een succes bleek vis die door de klant in de supermarkt met een *e-tag* kan worden herleid tot de individuele visser, en diens schip en visgrond. Zo brak vis weg uit de anonimiteit. De technologie hielp de visserij met een 'schaalsprong naar beneden' richting kleinschalige of zelfs individuele vermarkting. In de IT en de consultancy was zoiets al eerder gebeurd. Steeds vaker doen vissers rechtstreeks zaken met supermarkten en restaurants, buiten de afslag om. Ze hebben daarbij veel opgestoken van telersverenigingen in de tuinbouw, die al eerder buiten de veiling om de markt op waren gegaan. Wel bleef de veiling vaak bemiddelaar.

Ook op de energiemarkt zijn interessante ontwikkelingen te melden. In 2002 was al 'groene stroom' geïntroduceerd, die mede dankzij fiscale voordelen (aanvankelijk helaas ook dankzij misleidende voorlichting) een fors marktaandeel had veroverd. De energieparken op de Noordzee profiteerden daarvan mee. In 2012 zetten energiebedrijven met steun van natuurorganisaties de volgende stap: ze zetten 'Ecostrroom' op de markt⁷: stroom geproduceerd met een methode die ook biodiversiteit creëert. De meeste biobrandstoffen en windenergie van het land kwamen daar niet voor in aanmerking, maar de energieparken in de Noordzee des te meer. Het bleek een gat in de markt.

---

⁷ De meeste biobrandstoffen komen niet in aanmerking voor het keurmerk Ecostrroom omdat zij geen biodiversiteit opleveren of deze zelfs afbreken.

Stenen tijdperk

Vijf gebieden in de Noordzee zijn al sinds 2010 reserlaat en geheel gesloten voor alle vormen van commerciële visserij. Tezamen vormen ze het Marien Ecologisch Netwerk (MEN), naar analogie van de Ecologische Hoofd Structuur (EHS) op het land. In delen van de reservaten liggen zware stenen op de bodem om bodemnetten te weren en de biodiversiteit te bevorderen. De stenen bieden hard substraat voor planten en schelpdieren en daarmee voedsel en schuilgelegenheid aan larven, jonge vissen, inktvissen en kreeften. Extra schuilgelegenheid ontstaat door gaten in de stenen. De soortenrijkdom is enorm. Geen wonder dat de reservaten populair zijn bij duikers.

De vissers hadden aanvankelijk heftig geprotesteerd tegen de ‘broodroof’ en geschamperd “dat we zeker terug moesten naar het stenen tijdperk”. Maar de stemming sloeg om toen bleek dat ze rond de reservaten meer en grotere rondvis konden vangen. Met opzet werden de reservaten niet rond of vierkant gemaakt, maar bijvoorbeeld rechthoekig: dat leverde naar verhouding meer randen en dus kansen voor de vissers om vis uit het reservaat te vangen. Terwijl de tong- en scholvisers begrijpelijk genoeg bleven morren, zagen de vissers van rondvis en kwekers van schelpdieren hun oogsten toenemen. Vijf jaar geleden vroegen ze de overheid zelfs om extra stenen te storten.

Ronduit spectaculair is het herstel van een grote oesterbank in het Nederlandse en Duitse deel van de Noordzee. Die was in de 19^e eeuw verloren gegaan door intensief gebruik van bodemberoerende vistechnieken. Vandaag is het water boven de bank, door het massale filterwerk van de oesters, en stroomafwaarts helderder geworden. Bovendien is er sprake van een uitbundige biodiversiteit.

Beheersgebieden

Behalve de reservaten zijn er vijf ‘beheersgebieden’ in het leven geroepen. Deze grenzen aan reservaten en vormen zo een soort bufferzones. Ze zijn mede geïnspireerd op de beheersgebieden op het vasteland, die landbouw combineren met natuurbeheer, en die eveneens vaak aan reservaten grenzen. Op de Noordzee hebben de gebieden een drievoudig doel: de visstand verbeteren, de biodiversiteit bevorderen en experimenten uitvoeren om deze doelen te ondersteunen.

Dat klonk mooi, maar de vissers zagen het aanvankelijk als de zoveelste poging hun jachtterrein in te perken. Toen marien biologen in 2010 de eerste voorstellen lanceerden, zetten de vissers direct de hakken in het zand. De bewering dat zulke gebieden meer vis zouden opleveren, stuitte op hoongelach. Hadden ze dat niet eerder gehoord bij de ‘scholbox’? Dat was een strook langs de Waddeneilanden tot in Denemarken waar sinds 1989 geen grote kotters meer mochten vissen. Doel daarvan was om de stand van de schol met 25% op te krikken, maar in werkelijkheid bleek die juist terug te lopen. De geleerden waren het er overigens niet over eens of dat kwam door de vangstvermindering of door klimaatverandering.

De patstelling duurde drie jaar. Toen kwam een wijze bestuurder op het idee om de vissers een volwaardige rol aan te bieden in de inrichting en het beheer van de beheersgebieden. Daarop lieten de vissers hun achterdocht varen en gingen in gesprek. Maar ze legden direct hun eis op tafel. Ze zouden meewerken voor vijf jaar; was de visstand tegen die tijd niet toegenomen, dan zou het traject worden stopgezet. Die eis werd ingewilligd en dat werd contractueel vastgelegd. Partijen spraken af om continu te monitoren. Op twee plaatsen bleken experimenten weinig op te leveren en werden ze beëindigd, maar op de derde plek was het raak. Met vallen en opstaan werden zo inrichtings- en beheersvormen ontwikkeld die zowel de visstand als de biodiversiteit ten goede kwamen.

Cruciaal voor dit succes was dat het beheer van de gebieden in handen was gelegd van vissers en natuurbeschermers **gezamenlijk**, met een bijrol voor sportvissers en duikers. Daardoor waren ze tot elkaar veroordeeld en kon geen van beide partijen domineren. Ze sloegen de

---

⁸ Een eerste stap in deze richting was al in 2005 gezet door de EU. Het herziene Gemeenschappelijke Visserijbeleid voorzag in de instelling van gemengd samengestelde Regionale Adviescommissies (RAC's) voor het visserijbeleid. Ook voor de Noordzee werd zo'n commissie ingesteld. De visserij nam twee derde van de zetels in; de overige zetels waren voor NGO's. Daardoor was de visserij niet gedwongen met de NGO's op één lijn te komen.

handen ineen en zochten samen naar win/win-oplossingen en innovaties⁸. Met de beheersgebieden in de landbouw was het eind vorige eeuw net zo gegaan. Nieuw elan ontstond dan ook tijdens een excursie van een groep vissers naar een agrarische natuurvereniging. De boeren vertelden hoe ze zich hadden georganiseerd om het natuur- en landschapsbeheer in de regio meer gecoördineerd en dus effectiever aan te pakken, gezamenlijk te onderhandelen met de overheid en natuurterreinbeheerders, onderzoek te laten doen en beter te communiceren met de media. Daar hadden ze uitstekende ervaringen mee. Dat inspireerde de betrokken vissers om een visserijnatuurvereniging op te richten. Andere groepen vissers volgden spoedig en enkele daarvan stelden ook burgers in de gelegenheid lid te worden. Deze vissers krijgen betaald voor ecologisch vriendelijk vissen.

Vissen is in de beheersgebieden toegestaan, maar in aangepaste vorm en binnen strakke regels die gezamenlijk worden opgesteld na advies van marien ecologen. In de praktijk komt het erop neer dat de vissers extensief vissen met wijdmazige netten en selectieve technieken. De verenigingen doen ook aan inrichtingsmaatregelen. Op sommige plekken hebben ze stenen gedumpt en dicht bij de kust hebben ze op zandige bodems mosselzaad verspreid en zijn mosselbanken ontstaan. Die dienen als substraat voor andere schelpdieren en voor planten, die op hun beurt voedsel en schuilmogelijkheden leveren voor vissen, inktvissen en kreeftachtigen. Verder uit de kust is het gelukt om oesterbanken te creëren. De verenigingen leveren ook ideeën aan voor onderzoek en experimenten, en ze beslissen mee over prioriteitstelling. Daardoor zien ze het onderzoek steeds meer als 'hun' onderzoek en daar worden ze steeds enthousiaster van. Zo ontstaat synergie tussen onderzoek en praktijk en tussen visserij en natuur. Er gaat bijna geen jaar voorbij of de marien biologen ontdekken wel iets interessants of ontwikkelen iets bruikbaar. En toen gebeurde wat niemand had verwacht, de vissers zelf nog het minst: ze verzochten de overheid om nog twee beheersgebieden in te stellen.

Kunstriffen

Een speciaal succes in de beheersgebieden bleken kunstriffen. Dat zijn grote steenmassa's, deels van sloopafval en deels van speciaal geconstrueerde blokken met gaten van uiteenlopende afmetingen. Na succesverhalen in Italië, Spanje, Frankrijk, de VS, Mexico en Japan is ook Nederland met zulke riffen begonnen. Ze bieden uitstekend leefgebied voor mosselen, oesters, kreeftachtigen en inktvis, en zijn een kraamkamer van rondvis, waaronder kabeljauw. Logisch dat ze veel duikers en sportvissers trekken en dat ook kotters er, op veilige afstand, geregeld komen vissen op rondvis.

---

⁹ In Zeeland waren in het begin van de eeuw al met enig succes enkele kunstriffen in de vorm van zgn. reefballs geplaatst door de Stichting Kunstrif Zeeland.

Nadat een experiment in de jaren negentig voortijdig was afgebroken⁹, werden vanaf 2010 nieuwe experimenten uitgevoerd om te verkennen wat de ecologische meerwaarde van de riffen kan zijn. Ook werd onderzocht of de riffen niet een rem zouden vormen op de – voor de kustverdediging zo vitale – natuurlijke zandsuppletie naar de duinen. Dat bleek op sommige plaatsen inderdaad het geval te zijn, maar op andere niet, afhankelijk van de lokale zeestroming en de vorm van de riffen. Daarom moesten de locaties zorgvuldig worden gekozen. Op sommige plaatsen bleken de riffen zelfs positief bij te dragen aan de kustverdediging doordat ze een remmend effect hebben op de golfslag.

Het meest verrassend was de bijdrage van de riffen aan de medische en veterinaire wetenschap. In de vorige eeuw was al ontdekt dat veel ‘sessiele’ zeedieren, die niet kunnen zwemmen, net als planten giftige stoffen produceren om zich te verdedigen tegen burens en belagers. Het bekendste voorbeeld zijn sponzen. Biologen wisten uit sponzen en andere zeedieren stoffen te isoleren die een remmend effect hebben op de groei van kankercellen en pathogene bacteriën, virussen en schimmels. Sommige stoffen bleken ook werkzaam tegen astma, chronische pijn, psoriasis en Alzheimer. Ook uit de sponzen op de kunstriffen in de Noordzee wist de farmaceutische industrie enkele bioactieve stoffen te isoleren en met succes op de markt te brengen. Maar de stoffen waren dermate complex dat de industrie er niet in slaagde ze te synthetiseren. Daardoor bleef de industrie vooralsnog aangewezen op natuurlijke productie en is ze nog steeds bereid mee te betalen aan het beheer van riffen en de constructie van nieuwe riffen.

Aanvankelijk kwam er flink wat verzet tegen de kunstriffen van natuurbeschermers. Zij beschouwden de riffen als tegennatuurlijke elementen in het natuurlijke ecosysteem van de Noordzee. Maar ze draaiden bij op basis van historische informatie. Tot ver in de 19^e eeuw was de Noordzeebodem immers bezaaid geweest met boomstronken. Die leverden hard substraat voor planten en dieren, maar waren grotendeels weggevoerd. Hetzelfde gold voor de Texelse en Borkumse stenen. En de oesterbanken in de zuidoostelijke Noordzee waren vernield door bodemberoerend vistuig. Te groot om te worden opgevoerd of vernield, waren de duizenden scheepswrakken – en die zijn nog altijd een bron van biodiversiteit.

Daar konden de natuurbeschermers niet omheen. Ook zagen ze wel in dat de stenen een effectieve verdediging vormden tegen bodemnetten. Inmiddels zijn de meeste natuurorganisaties overstap gegaan en ambassadeurs van kunstriffen geworden¹⁰.

Visakkers

Een andere innovatie zijn visakkers. In de inmiddels geheel gezoneerde Noordzee hebben de vissers op 20% van het areaal een exclusief gebruiksrecht gekregen. Daar mogen ze, binnen milieunormen, niet alleen zo intensief vissen als ze willen, maar ook maatregelen nemen om de biologische productie te verhogen, zoals bemesten, voeren en (in lichte mate) de bodem bewerken. De ratio hierachter is dat viskwekerij een veel betere voederconversie heeft (ca 30%) dan natuurlijke mariene ecosystemen (1-10%). Daardoor kan op zee zelfs een kleine verhoging van de productiviteit al een verdubbeling van de opbrengst opleveren. Dit aan de akkerbouw ontleende visakker-concept, dat al dateert uit de 19^e eeuw, sloot goed aan bij de traditionele ‘plaatstrouw’ van vissers.

Vissers en marien biologen experimenteerden volop met verschillende vangstmethoden, vangstfrequenties en beheersregimes. Gaandeweg werd ontdekt waar de optima liggen. Hoewel bemesting en voer slechts mondjesmaat werden toegepast – om milieuredenen en omdat fosfaat duur was geworden – bleek de productiviteit inderdaad flink toe te nemen. De biodiversiteit bleef hier overigens gering, net als in de akkerbouw op het land. Er zijn nu eenmaal grenzen aan multifunctionaliteit.

---

¹⁰ Ironisch was de ommezwaai van Greenpeace. In 1995 had Greenpeace met succes campagne gevoerd tegen het afzinken door Shell van het boorplatform Brent Spar in de Atlantische Oceaan. Maar in 2008 stortte Greenpeace zelf stenen in de Noordzee om druk te zetten op de aanwijzing van reservaten. De volgende stap in 2012 was toen vrij logisch: Greenpeace ging akkoord met een experiment waarbij brokstukken van olie- en gasplatforms - zo nodig na reiniging - werden afgezonken in reservaten en beheersgebieden op de Noordzeebodem.

---

¹¹ De informatie in deze passage is ontleend aan Verhoeven e.a. (2008) en aan <http://www.denbaag.nl/smartsite.html%3Fid%3D32868>.

Neventak: afval vissen¹¹

Heel wat vissers zijn een neventak begonnen. Zo zijn tientallen van hen actief met het opvissen van afval: van drijvend plastic en losgeraakte visnetten tot afval op de zeebodem. Het is ongelooflijk wat daar allemaal ligt: olietonnen, jerrycans, boeien, verblikken en volle vuilniszakken. Drijvend plastic komt wereldwijd in de magen van vogels en zeezoogdieren. En ook losgeraakte netten zijn al heel wat vissen, vogels en dolfijnen noodlottig geworden.

De basis voor het opruimwerk was al in het eerste decennium gelegd door de Europese milieuorganisatie KIMO, die als doelstelling had de Noordzee “.....in goede conditie door te geven aan komende generaties”. KIMO was opgericht door drie individuele kustgemeenten in Noord-Europa, omdat zij amper invloed konden uitoefenen op het beleid van de Europese lidstaten gezamenlijk ten aanzien van de noordelijke zeeën, maar wel met de gevolgen werden geconfronteerd. Binnen 15 jaar was KIMO uitgegroeid tot een organisatie van meer dan 110 gemeenten in tien landen. KIMO wist alle Nederlandse vissershavens mee te krijgen in het project *Fishing for Litter*. Daarbij kregen vissers een *big bag* mee waarin zij het meegevangen afval verzamelden en vervolgens aan de kade afleverden voor verwerking. Zo werd effectief gebruik gemaakt van de kennis van vissers, die vaak exact weten waar veel afval is gedumpt of door zeestromingen is geparkeerd.

De rijksoverheid was zo verstandig om een langjarige regeling in te voeren die vissers en andere zeevarenden recht geeft op een premie voor elke kg afgeleverd afval. Zo'n regeling bestond al langer voor opgeviste mijnen en munitie. Voor de vissers waren dit prima kansen om in het vangstseizoen wat bij te verdienen. Toen de inkomsten terugliepen omdat de voorraad vast afval was gedecimeerd, verhoogde de overheid de premies¹².

---

¹² Met opzet werd niet alle afval aangeland. Zo werden stenen en boomstronken, die geschikt zijn als substraat voor schelpdieren, op sommige plaatsen terug in zee gedumpt.

Ook op vloeibaar afval zijn de vissers alert. Elk schip dat stookolie of chemicaliën loost, geven ze onverwijld aan bij de inspectie, compleet met coördinaten of zelfs een video als bewijsmateriaal. Alleen 's nachts wordt zulk afval nog wel eens gedumpt.

Al met al is de Noordzee aanzienlijk schoner geworden.

Neventak: zorgvisserij

Geïnspireerd door de zorglandbouw ontstond nog een andere neventak: zorgvisserij. Geestelijk en verstandelijk gehandicapten die niet snel last hebben van zeeziekte kunnen enkele dagen of weken meevaren op vissersschepen met speciale voorzieningen. Ze helpen het schip schoon te houden en vis te sorteren, en daar bloeien ze vaak van op. Dat is ook de zorgverzekeraars niet ontgaan: zij moedigen gehandicapten aan om een deel van hun persoonsgebonden budget te benutten voor een korter of langer verblijf op zee. Inmiddels hebben al dertig vissers hierin een interessante neventak gevonden.

Neventak: zeerecreatie¹³

Een derde neventak is recreatie en toerisme: dagjesmensen, sportvissers, duikers, vogelaars en andere ecotoeristen.

In het eerste decennium van de eeuw was op de Waddenzee pionierswerk verricht door het Wadvissersgilde. Dat bood met toenemend

---

¹³ Ook de informatie in deze passage is deels ontleend aan Verhoeven e.a. (2008).

succes combinaties aan van sportvissen, pleziertochten en zeehonden spotten. Bedrijven maakten daar gebruik van voor hun jaarlijkse dagje uit met het personeel.

Op de Noordzee bieden vissers ook tweedaagse kottertochten voor durftoeristen die niet snel zeeziek worden. De belangstelling is sterk toegenomen. Maar liefst vijftig vissers hebben hieraan een volwaardige neventak, zowel binnen als buiten het visseizoen. Je verdient er aardig mee bij en het is een mooie kans om in contact te komen met burgers en consumenten. Het leidt tot meer wederzijds begrip. Op het land hadden boeren dat met agrotourisme al eerder ervaren. Bovendien zijn veel passagiers bereid om in ruil voor korting een handje mee te helpen. De belangenvereniging voor visserijtoerisme timmert in samenwerking met VVV's flink aan de weg met promotie – ook op internet.

Hotels op zee

Op verlaten boorplatforms zijn twee speciale toeristische attracties gebouwd: hotels annex visrestaurants voor sportvissers, duikers, vogelaars, dagjesmensen, weekendtoeristen en bedrijven. Vanuit het restaurant heb je een nog weidser panorama (over 360°) dan op de brug van een schip. En het aardige is: je wordt er niet zeeziek. Ronduit opwindend is zo'n uitzicht tijdens een zware storm. Aan de vooravond van een storm boekt het hotel zelfs de meeste gasten. Het risico dat je meer dan een week vastzit, nemen de liefhebbers op de koop toe: des te spannender het verhaal voor de thuisblijvers, die al tijdens de storm mobiel worden gebeld voor een bericht van het front. Voor wie zich wil ontspannen, is er een prima bibliotheek met een gevarieerd aanbod, waarin uiteraard natuurgidsen, Heijermans' "Op hoop van zegen" en Melville's "Moby Dick" niet ontbreken. In de filmzaal worden de hele dag films over de zee gedraaid. En elke dag zijn er minstens drie lezingen.

Ook deze platforms dragen bij aan biodiversiteit en vis. Op de pijlers is een flinke aangroei van mosselen, die regelmatig kan worden geoogst. Dit verwijderen van de mosselen is trouwens nodig om de constructie stabiel te houden. Aan de basis van de pijlers zijn stenen gestort voor stabilisatie. Die bieden vis voor de sportvissers, dagverse schelpdieren voor het restaurant en een diversiteit aan planten en dieren voor duikers. De belevenisgeneratie kan zijn hart ophalen tijdens een afdaling per glazen lift of per *submarine* naar de zeebodem. Het water is er verrassend helder. EcoMare op volle zee.

Vogels en zoogdieren floreren

De ecologische veranderingen in de Noordzee worden weerspiegeld in de vogelstand. De Noordse stormvogel, die in de 20^e eeuw op de Britse eilanden net zo snel was geëxplodeerd als de *discards* van vissersschepen, is vandaag minder talrijk, evenals de zilverbmeeuw. Daar staat een toename tegenover van stern, drieteenmeeuw, alk, zeekoet, zwarte zeekoet en papegaaiduiker, die vooral leven van kleine vissen zoals sprout en zandspiering. Die visjes zijn weer wat talrijker geworden. Weliswaar worden ze ook weer vaker opgegeten door de eveneens talrijker geworden grote vissen, maar de vooral Deense industriële visserij met fijnmazige netten is verleden tijd. Ook de Jan van Gent met zijn spectaculaire duikvlucht gedijt goed. Hij profiteert mee van

de verbeterde visstand, het heldere water en het opruimen van losgeraakte netten.

Zelfs broedgevallen zijn niet uitgebleven. Al in 2000 was op een boorplatform een broedende drieteenmeeuw aangetroffen, het eerste, broedgeval in Nederland. Dat bracht vogelbeschermers op het idee om op platforms en in het lage deel van de masten van windturbines nestgelegenheid te creëren voor de aalscholver en voor klifbroeders zoals alk, zeekoet, zwarte zeekoet, kuifaalscholver en Noordse stormvogel. De aalscholver kwam al snel tot broeden, maar die was al zo talrijk in Nederland dat vogelaars niet opgewonden raakten. Uit hun dak gingen ze pas toen de eerste Nederlandse broedgevallen van de zwarte zeekoet en de Noordse stormvogel werden gemeld. Vogelbescherming plaatste direct webcams bij de nesten, waardoor heel Nederland mee kon genieten.

Ook met de zeezoogdieren gaat het beter. Dolfijnen raken nog maar zelden verstrikt in netten. Zowel de gewone als de grijze zeehondfloereert en er worden weer vaker bruinvissen en diverse soorten dolfijnen waargenomen. Genoeg om ecotoeristen te lokken.

Vissers als beheerders

De rol van de vissers is ingrijpend veranderd. Vroeger waren het jagers die ieder voor zich probeerden in korte tijd zo veel mogelijk vis te vangen. Gezamenlijk brachten ze zo steeds opnieuw visstanden in gevaar. Daarom zag de overheid zich, als hoeder van het langetermijnbelang van de visserij en de samenleving, geroepen hen kort te houden en hen permanent te controleren. Vissers speelden maar al te graag kat en muis met de inspectie en waren die niet zelden te slim af. In de havens waren de controles goed, maar op zee allerminst. Er was over en weer veel wantrouwen.

Een kentering vond plaats in de jaren negentig na geruchtmakende affaires met visfraude, die het imago van de visserij ernstig hadden beschadigd. Toen kregen de vissers meer eigen verantwoordelijkheid in de vorm van *comanagement*. Dat maakte een einde aan de affaires en zorgde voor enig herstel van vertrouwen. In het eerste decennium van de eeuw kwamen innovaties op gang en in het tweede volgden nieuwe stappen. Vandaag zijn vissers verantwoordelijke ondernemers annex aandeelhouder van de visvoorraden in hun (!) visgronden. Ze koesteren die voorraden niet minder dan hun schip. Ze waren nog maar net medeaandeelhouder van de visvoorraden geworden of ze gingen *beneden* hun quotum vissen. Daarmee werden de quota overbodig. Ook gingen de vissers grofmaziger netten gebruiken. Aanvankelijk was daar nog een omschakelingspremie voor nodig, maar die bleek na enkele jaren overbodig.

De Rabobank accepteerde de visvoorraden als een solide onderpand voor leningen. Dat stimuleerde investeringen in duurzamere schepen en uitrusting. Overigens was de handel in aandelen wel gereguleerd. Op IJsland was namelijk gebleken dat verhandelbare visquota een enorme speculatieve handel op gang kunnen brengen, waarmee de sector zichzelf opzadelt met hoge schulden. Daarom werd het aantal potentiële kopers ingeperkt.

Tegelijk zijn de vissers beheerders van de zee geworden. Ze bewaken hun eigen visgronden fervent tegen stropers en halen met liefde olietonnen, plastic en kapotte netten op. Tegen een redelijke vergoeding van de overheid verrichten ze ook taken als ‘zeewachter’: ze bewaken reservaten en beheersgebieden. Zo zijn ze de ogen en oren van de overheid op zee. Dumping van afval en chemicaliën door andere schepen melden ze terstond bij de inspectie. Niet Greenpeace is vandaag de held van de Noordzee, maar de vissers. Hun imago kan nauwelijks meer stuk.

Maar niet voor alle vissers was het feest. De tong- en scholvisser moesten hun methoden ingrijpend aanpassen vanwege de gestegen dieselprijs en de MSC-eisen. Nog moeilijker verteerbaar voor hen was dat zij terrein moesten prijsgeven, omdat er vijf reservaten kwamen die gesloten waren voor alle vormen van visserij, plus vijf beheersgebieden die gesloten waren voor bodemberoerende visserij, plus een hele batterij energieparken. Alleen op de visakkers konden zij meer vangen dan voorheen.

Maar tegenover dit terreinverlies voor de platvisvissers stond terreinwinst voor kwekers van schelpdieren en vissers van kreeftachtigen, inktvis en rondvis, waaronder kabeljauw. Zij kregen flink wat ruimte in de beheersgebieden en de energieparken. Sommige boomkorvissers kozen eieren voor hun geld en maakten gebruik van een door de overheid aangeboden omschakelpremie of saneringspremie. Vergeleken met 2010 is de tong- en scholvisserij gehalveerd. De ondermaatse slip-tong is uit de gratie, en tong is niet meer de enige kurk waar de Noordzevisserij op drijft. Rondvis, kreeftachtigen en schelpdieren zijn vandaag de dag net zo belangrijk. Per saldo is het sectorinkomen de helft groter dan in 2010.

Net als in de land- en tuinbouw bleek kennis een succesfactor. Steeds meer vissers hebben zich buiten het visseizoen laten bijscholen over nieuwe ontwikkelingen in hun vakgebied, in mariene biologie en in marketing. Al in het eerste decennium van de eeuw waren er kenniskringen rond specifieke problemen, zoals discards en bodemberoering. Die kringen leverden heel wat innovatieve ideeën op.

Een belangrijke factor in de mentaliteitsomslag bij de vissers bleken excursies. Vissers hebben vaak net als boeren – en terecht – een houding van ‘eerst zien, dan geloven’. De excursies speelden daar op in. Groepjes vissers bezochten Australië om van hun collega’s *down under* te horen wat de ervaringen zijn met het ver doorgevoerde systeem van eigen verantwoordelijkheid. Daarna reisden ze door naar Nieuw-Zeeland om hun licht op te steken over zeereservaten. Andere groepen vissers reisden naar Frankrijk, Italië en Japan om te zien en te horen wat de ervaringen waren met diverse soorten stenen. Weer andere groepen bleven in Nederland voor niet minder leerzame bezoeken aan wildbeheereenheden, telersverenigingen van tuinders, agrarische natuurverenigingen, zorgboerderijen en waterschappen. Vrijwel steeds keerden ze terug met nieuwe inzichten, ideeën en inspiratie.

Vissers en natuurbeschermers als bondgenoten

Ook de relatie tussen vissers en natuurbeschermers is sterk verbeterd, om niet te zeggen omgekeerd. Twintig jaar geleden lagen ze nog regelmatig in de clinch over kokkels, mosselen, bijvangst en zeereserva-

ten. De relatie bereikte een dieptepunt in 2008, toen Greenpeace stenen in de Noordzee gooide op een plaats waar een reservaat was gepland. Dat de stemming kantelde, kwam door verschillende ontwikkelingen.

Eerst stegen de energieprijzen, zij het met forse pieken en dalen. Daardoor werd de boomkor met kettingen onrendabel en loonde het niet meer om te vissen op schaarse soorten. Daar kwam bij dat wereldwijd afspraken werden gemaakt om alle scheepvaart, inclusief de visserij, onder het regime van de handel in CO₂-emissierechten te brengen. Dat dwong de vissers om nieuwe wegen in te slaan.

Ook moesten ze zich neerleggen bij de komst van reservaten. Aanvankelijk weigerden ze te geloven dat ze daar ook voordeel bij zouden kunnen hebben, maar dat bleek toch het geval.

Intussen zorgden supermarkten, horeca en natuurorganisaties er tezamen voor dat MSC in Nederland de standaard werd voor gevangen vis. Dat gaf een forse impuls voor bodemsparende en duurzame vormen van platvisvisserij. Aanvankelijk konden de betrokken vissers profiteren van de wat hogere prijs die de supermarkten boden voor gecertificeerde vis. Dat kwam goed uit, want omschakeling ging soms gepaard met hoge kosten. Ook hadden ze minder last van concurrentie van goedkope, maar niet duurzaam gevangen of gekweekte vis uit het buitenland. Maar toen de meeste vissers waren omgeschakeld, konden de supermarkten weer leveranciers tegen elkaar uitspelen en scherpere prijzen bedingen. Toch bleven ze onder druk van grote natuurorganisaties een bescheiden meerprijs betalen, en dat viel goed bij de vissers.

Ook in ander opzicht bleken de natuurorganisaties waardevolle bondgenoten. Met gezamenlijke lobby's in Den Haag wisten ze extra gelden voor innovatie, omschakeling, overbrugging en beheer voor vissers los te krijgen. Ook slaagden ze erin een sterke positie te veroveren in de ruimtelijke ordening op de Noordzee - bepaald geen luxe in het geweld van de toenemende ruimteclaims. Daardoor konden de vissers meebeslissen over de situering van visakkers, beheersgebieden, reservaten en energieparken. Natuurorganisaties bleken zelfs bereid te pleiten voor ruimte voor extensieve vormen van visserij in bepaalde zeereservaten onder Natura 2000. Het kan verkeren.

EU-beleid deels generationaliseerd

De vernieuwingen zijn mede mogelijk geworden door aanpassingen van het EU-beleid. De Kaderrichtlijn Mariene Strategie van 2008 schiep al een kader voor duurzaamheid door te kiezen voor een integrale benadering van het zeebeheer gebaseerd op het ecosysteem. Als logische consequentie werd uiteindelijk het zelfstandige Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB) afgeschaft en geïntegreerd in de Kaderrichtlijn Mariene Strategie. Maar tot die tijd waren er nog diverse bestuurlijke obstakels in het EU-beleid, met name in het visserijbeleid, het natuurbeleid en het mededingingsbeleid.

Eerste obstakel was dat het visserijbeleid was gebaseerd op soortenbeheer, terwijl duurzaamheid juist meer gebaat is bij ecosysteembeheer en dus gebiedsbeheer. Bovendien was er in 1994 iets opmerkelijks gebeurd. De VN stelden in hun Zeewet de Exclusieve Economische

Zones (EEZs) in, waarmee het beheer van de zee werd genationaliseerd. Maar de EU besloot, vanuit het ideaal van de Gemeenschappelijke Markt, dat vissers uit de ene lidstaat het recht behielden om ook te vissen in de EEZ van de andere lidstaat. Dat was een stimulans voor overbevissing, waardoor quotering nodig was. Gevolg was dat elke visserijminister jaarlijks bij de onderhandelingen in Brussel een zo groot mogelijk deel van de koek probeerde te veroveren. Eindresultaat was dat fors werd afgeweken van het advies van visserijbiologen. In het tweede decennium moest de Europese Commissie schoorvoetend erkennen dat dit niet zo'n verstandig besluit was geweest¹⁴.

Na lang aandringen besloot de EU ruimte te geven voor een zekere renationalisatie van het visserijbeleid. Lidstaten mochten bij wijze van proef visrechten van individuele vissers vervangen door exclusieve gebiedsrechten voor groepen vissers uit de eigen lidstaat, mits die rechten werden gekoppeld aan een zorgplicht. Ook hier werd inspiratie gevonden op het land: de Pachtwet en de Flora- en Faunawet (voorheen Jachtwet) koppelen het gebruiksrecht al van oudsher aan een zorgplicht. Hiermee werd ook beheer op basis van aandeelhouderschap mogelijk. Voor die gebieden mochten lidstaten de visquota afschaffen, mits de vinger aan de pols werd gehouden. De tot coöperaties omgevormde Nederlandse Biesheuvelgroepen (*comanagement*-groepen) kwamen daarvoor als eerste in Europa in aanmerking. Toen de experimenten na vijf jaar een succes bleken en de visstand niet terugliep maar juist toenam, gaf Brussel ruimte voor meer experimenten en volgden andere lidstaten. Verdere renationalisatie van het visbeheer kon toen niet uitblijven.

Renationalisatie was overigens niet verantwoord voor vissoorten die over grote afstanden migreren en op grote schaal grenzen van EEZ's passeren. Conform het subsidiariteitsbeginsel bleef daar een taak voor de EU. De EU kreeg de bevoegdheid om het vangstrecht van deze vissoorten te verpachten. In Australië waren daar goede ervaringen mee opgedaan. Elke populatie werd via een veiling voor een periode van 15 jaar exclusief verpacht aan een gemengde coöperatie van vissers uit de betrokken lidstaten. De pacht was gekoppeld aan een zorgplicht. Dat werkte zo goed dat ook voor deze vissoorten de quotering gaandeweg kon worden losgelaten.

Vogel- en Habitatrichtlijn versoepeld

Het tweede obstakel was tamelijk absurd: de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn verplichtten lidstaten om de visserij in aangewezen gebieden in de EEZ te reguleren, terwijl dat op basis van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid nu juist was verboden! Pas in het tweede decennium werd deze strijdigheid opgeheven door de meer integrale benadering van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie.

Intussen waren er nog andere obstakels in de Vogel- en Habitatrichtlijnen. Die richtlijnen waren volstrekt niet toegesneden op het ecosysteem van de open zee, maar slechts op een handvol soorten en fysieke kenmerken. Bovendien verplichtten ze lidstaten tot instandhouding van die soorten, een veel te starre benadering voor een dynamisch systeem als de Noordzee, zeker in tijden van klimaatverandering. In 2012 werden de richtlijnen zo aangepast dat het accent kwam te liggen op de kwaliteit van het ecosysteem in plaats van instandhouding van populaties¹⁵.

Ook voor de drie in 2008 aangewezen Natura 2000-gebieden waren

---

¹⁴ *De Common Fisheries Policy bleek geen goede commons policy. Van een gemeenschappelijke markt was trouwens nauwelijks sprake. Er was geen markt omdat de vangsten wegens overbevissing moesten worden gequoteerd. En er was geen gemeenschappelijke markt omdat de quota in politieke onderhandelingen werden verdeeld over lidstaten. Renationalisatie en vervanging van visrechten door gebiedsrechten maakte het mogelijk zowel de quotering als de touwtrekkerij over nationale quota af te schaffen. Het nieuwe systeem was in dat opzicht zelfs meer marktconform dan het oude. Critici spraken zelfs smalend van The Tragedy of the Common Fisheries Policies.*

---

¹⁵ *De OSPAR-conventie van 1992 voor de Noordoostelijke Atlantische Oceaan had al van meet af aan het accent op het ecosysteem gelegd. OSPAR beoogde een ecologisch coherent netwerk van Marine Protected Areas (MPAs), dat deels overlapt met het Natura 2000-netwerk. Dat is inmiddels een feit.*

er obstakels. Daar was elke vorm van exploitatie zo goed als uitgesloten, eveneens onnodig star. In 2010 creëerde het Europees Parlement iets meer ruimte voor extensieve vormen van exploitatie in enkele van deze gebieden, alweer op voorwaarde dat de vinger aan de ecologische pols werd gehouden.

Meer financiële prikkels

Een ander obstakel was dat er voor de vissers onvoldoende financiële prikkels waren om over te schakelen naar duurzame praktijken. Zij hadden vooral behoefte aan afdekking van meerkosten en risico's bij omschakeling naar andere technieken. Daartoe werd het GVB verbreed met enkele instrumenten ontleend aan het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Er kwam een 'tweede pijler' met premies voor vissers die in beheersgebieden extensief vissen, bijvoorbeeld met netten die grofmaziger zijn dan voorgeschreven. Maar anders dan de beheers-toeslagen in het GLB, kregen deze premies een tijdelijk karakter. Reden: vissen met grofmaziger netten resulteert vaak na enkele jaren in een betere visstand, waarvan de vissers dan zelf meeprofiteren. Wel permanent werden betalingen voor beheersmaatregelen die *niet* tot meer vis leiden.

Daarnaast zijn er eenmalige premies voor capaciteitssanering, omschakeling naar een ander beroep, en verbreding met neventakken zoals 'afval vissen', zeetoerisme en zorg. Ook bleek de Europese Unie bereid tot cofinanciering van de bedrijfsrisico's van inrichtings- en beheers-experimenten. En ten slotte kunnen visserscoöperaties en visserij-natuurverenigingen subsidie krijgen voor het maken van beheersplannen voor 'hun' gebied, en voor de vermarkting van een visspecialiteit. De meeste premies zijn dus eenmalig of tijdelijk. Dat houdt het budget beheersbaar en voorkomt dat vissers aan het subsidie-infuus komen te liggen.

Mededingingsbeleid aangepast

Ook het mededingingsbeleid van de EU en Nederland vormde een obstakel. Toen vissers onderling afspraken gingen maken over vrijwillige vangstbeperking, werden ze door de NMA direct op een forse boete getrakteerd. De NMA zag de afspraken als een illegale kartelvorming die zou indruisen tegen het belang van de consument. Deze kortzichtige en antiduurzame opstelling hield geen stand toen vissers en natuurbeschermers in een gezamenlijke lobby bij het Europees Parlement versoepeling van het mededingingsbeleid wisten te bewerkstelligen ten behoeve van duurzaam beheer van *commons*. De visstand en de natuur varen er wel bij.

Het mededingingsbeleid bleek juist een bondgenoot in het gevecht van de vissers tegen de dominantie van de handel. Directe afzet werd daardoor belemmerd. De vissers dienden een klacht in bij de NMA, waarop deze de handel opdroeg de belemmeringen weg te nemen. Dat schiep meer ruimte voor nichemarkten met hogere marges voor de vissers.

Leren van de landbouw

Al met al heeft de visserij, behalve van haar eigen ervaringen en die van vissers elders, heel wat kunnen leren van de ervaringen van 'het land', met name de landbouw. Pacht, landbouwcoöperaties, telersverenigingen, agrarische natuurverenigingen, zorglandbouw, akkerbouw,

wildbeheereenheden, waterschappen en het Gemeenschappelijke Landbouwbeleid: ze bleken allemaal bouwstenen te bevatten voor de nieuwe wegen die de visserij is ingeslagen. Ook de ervaringen met natuurontwikkeling bleken leerzaam. Wat de grote grazers waren op het land, werden de stenen en kunstrippen voor de zee. Excursies bleken vaak een bron van inspiratie.

Omgekeerd leerde de landbouw van de visserij. Al in 1999 had het CLM een gesprek georganiseerd tussen vertegenwoordigers van de visserij en de varkenshouderij. Aanleiding was de imagocrisis waarin de varkenshouderij was beland na de varkenspest van 1997. De visserij had zo'n crisis al rond 1990 meegemaakt en kon de varkenshouders het een en ander leren. Na 2010 inspireerde het succes van het MSC-keurmerk de landbouw om een soortgelijk keurmerk te ontwikkelen. Dat was knap ingewikkeld gezien de enorme verschillen tussen teelten en regio's, maar het lukte uiteindelijk wel en bleef niet zonder succes.

Conflicten opgelost, relaties verbeterd

Al met al is de visserij erin geslaagd om drie van haar klassieke conflicten te overwinnen:

- Tussen het individuele belang van de visser en het collectieve belang van de sector (*The Tragedy of the Commons*);
- Tussen het kortetermijnbelang en het langetermijnbelang van visser en sector;
- Tussen het visserijbelang en het belang van andere sectoren.

In samenhang daarmee zijn twee relaties sterk verbeterd:

- Tussen de visserij en de natuur;
- Tussen de visserij en de samenleving.

Omgekeerd is ook de relatie tussen de samenleving en de Noordzee opgebloeid. Ging de publieke belangstelling tot het begin van de eeuw niet veel verder dan het strand en vlaggetjesdag, tegenwoordig heerst er brede publieke belangstelling voor de Noordzee, het ecosysteem en de daardoor geleverde *ecosystem services*. Dat zijn geen geringe ontwikkelingen.

Een zee met perspectief

De Noordzee bleek niet alleen een bron van energie, vis en biodiversiteit, maar ook van kennis. Steeds weer blijkt de kennis van de vissen en het ecosysteem ontoereikend. Maar ook blijkt steeds weer dat nieuw onderzoek en experimenten interessante innovaties kunnen opleveren, zoals selectievere vismethoden, meer effectieve beheersregimes en nieuwe vormen van multifunctioneel gebruik. Onderzoek is des te meer nodig omdat het klimaat verandert en de arealen van planten en dieren opschuiven naar het noorden. Sommige soorten zijn al verdwenen uit het Nederlandse deel van de Noordzee; nieuwe soorten uit het zuiden hebben zich gevestigd¹⁶. Daarnaast vinden steeds meer invasies plaats van exoten uit Amerika, Oost-Azië en het zuidelijk halfrond, die meekomen met ballastwater en als aangroei van schepen. Sommige daarvan zijn ronduit schadelijk voor vissen of andere fauna. Steeds opnieuw moeten de visserij en het beheer zich aanpassen.

De visserij heeft zich ontwikkeld tot een lerende sector. De relatie tussen visserij en samenleving is beter dan ooit. Dat kwam vooral doordat vissers, natuurbeschermers, duikers, sportvissers, de toeristi-

---

¹⁶ Sommige invasieve soorten zijn terug van weggeweest, want in de periode 7.000–4.000 v. Chr. was de Noordzee warmer dan vandaag.

sche sector en onderzoekers elkaar hebben gevonden in de overtuiging dat een goed beheerd ecosysteem, een breed scala aan kostbare diensten levert – vrijwel gratis. Dat kapitaal willen ze koesteren en duurzaam benutten in nauwe samenwerking. Ook energieproducenten dragen hun steentjes bij aan dat kapitaal en heel wat afnemers zijn bereid wat meer te betalen voor Ecostrroom.

Het ecosysteem als basis voor natuur en economie, dat biedt perspectief voor de toekomst.

Geraadpleegde bronnen

- Algemene Rekenkamer. *Duurzame visserij*. SDU Uitgevers, Den Haag, 2008.
- Beek, Rob van & Anouk Florentinus. *Mariene Parken: schetsen voor duurzame energie en biomassa op zee*. Ecofys en InnovatieNetwerk. InnovatieNetwerk, Utrecht, 2008.
- Bochove, Jet van & Chris Westra. *Windenergie op zee*. Stichting We@Sea, Petten, ongedateerd. www.we-at-sea.org
- Clover, Charles. *Leeg – Hoe overbevissing ons dagelijks leven verandert*. Atlas, Amsterdam/Antwerpen, 2005.
- Deltacommissie 2008. *Samen werken met water. Een land dat leeft, bouwt aan zijn toekomst. Bijlage 5: Eilanden en kunstrijven nader bezien*. Den Haag, 2008.
- Densen, W.L.T. van & M.J. van Overzee. *Vijftig jaar visserij en beheer op de Noordzee*. Rapport 81 Wettelijke Onderzoekstaken. Wageningen UR, Wageningen, 2009.
- FAO. *The state of world fisheries and aquaculture*. FAO, Rome, 2007.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland. *Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000*. Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden, 2002.
- Jensen, A.C. (ed). *European artificial reef research – Proceedings of the 1st EARRN Conference, Ancona, Italy, March 1996*. Pub. Southampton Oceanography Centre, 1997.
- Jensen, A.C., K.J. Collins & A.P.M. Lockwood (eds). *Artificial reefs in European seas*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2000.
- Knecht, Bruce. *Beet! – Over het leegroven van de wereldzeeën*. Nijgh & van Ditmar. Amsterdam, 2007.
- Leewis, R.J., I. de Vries, H.C. Busschbach, M. de Kluijver & G.W.N.M. van Moorsel. *Kunstrijven in Nederland. Eindrapportage Project Kunstrijf*. Rijkswaterstaat Directie Noordzee/Aquasense/ RIVM/Bureau Waardenburg, 1997.

- Lindeboom, H.J. *De veranderlijke zee in het Antropoceen – Over regime shifts, menselijk gebruik en bescherming*. Inaugurele rede. Wageningen Universiteit, Wageningen, 2008.
- Luiten, Esther (red). *Zee in Zicht – Zilte waarden duurzaam benut*. Stichting Toekomstbeeld der Techniek, STT/Beweton, Den Haag, 2004.
- National Research Council. *The drama of the commons*. Committee on the Human Dimensions of Global Change. National Academy Press, Washington DC, 2008.
- Ostrom, Elinor. *Governing the commons. The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press, Cambridge/New York/Port Chester/Melbourne/Sydney, 1990.
- Pauly, Daniel & Jay Maclean. *In a perfect ocean – The state of fisheries and ecosystems in the North Atlantic Ocean*. Island Press, Washington/Covelo/London, 2003.
- Planbureau voor de Leefomgeving. *Natuurbalans 2008*. Bilthoven, 2008.
- Rijnsdorp, A.D. *De lege zee: feit of fictie? Bepiegelingen over duurzaam visserijbeheer*. Inaugurele rede. Wageningen Universiteit, Wageningen, 2008.
- Roberts, Callum. *The unnatural history of the sea – The past and future of humanity and fishing*. Gaia, London, 2007.
- Seaman Jr., William & Lucian M. Sprague. *Artificial habitats for marine and freshwater fisheries*. Academic Press, Inc., San Diego/ New York/Boston/London/Sydney/Tokyo/Toronto, 1991.
- Soest, Jan Paul van. *Münchhausen op de Noordzee - Een essay over Noordzee-energie, kansen en belangen*. Klarenbeek, 2008.
- Wijk, Ad van. Klein deel Noordzee biedt al genoeg energie. Het Financieele Dagblad, 26 januari 2009.
- Verhoeven, W.H.J., M.J. Overweel & J. Snoei. *Marktkansen voor de multipurpose maritiem ondernemer. Een quick scan naar nieuwe marktkansen voor de Nederlandse kottervisserij*, EIM, Zoetermeer (InnovatieNetwerkrapport nr. 09.2.204, februari 2009).
- Vries, Ies de, Wiegert Dulfer, Christien Absil & Willem Ment den Heijer. *Experiment Visakker*. In: Luiten (2004).
- Weijden, W.J. van der, H. van der Wal, H.J. de Graaf, N.A. van Brussel & W.J. ter Keurs. *Bouwstenen voor een geïntegreerde landbouw*. WRR, Den Haag, 1984.
- Weijden, Wouter van der, Rob Leewis & Pieter Bol. *Biological Globalisation – Impacts of bio-invasions on nature, the economy and public health*. KNNV Publishing, Utrecht, 2007.
- Wijffels, René H. *Treasures from the sea*. Inaugurele rede. Wageningen Universiteit, Wageningen, 2006.
- Wolff, W. *Op hoop van zegen? Visserij, biodiversiteit en onderzoek op zee*. Afscheidscollège. Rijksuniversiteit Groningen, Groningen, 2005.
- World Bank/FAO. *The sunken billions – The economic justification for fisheries reform*. Washington/Rome, 2008. http://www.globefish.org/files/Sunken_Billions_Report_Advance_Edition

Zoals opgemerkt in de inleiding: het hier geschetste rooskleurige toekomstbeeld is geen toekomstvoorspelling en evenmin een blauwdruk. Er zijn veel te veel onzekerheden om de toekomst van de Noordzee te kunnen voorspellen. Hoeveel windturbines zullen bijvoorbeeld worden geplaatst? Hoe snel gaat de klimaatverandering en wat zijn de gevolgen daarvan voor het leven in de Noordzee? Welke bio-invasies gaan plaatsvinden? Hoe gaat het gemeenschappelijke visserijbeleid van de EU zich ontwikkelen? Komt er een mondiaal visserijbeleid? Welke ruimtelijke claims worden op de Noordzee gelegd? Hoe wordt de ruimtelijke ordening georganiseerd en wie mogen daarover meepraten? Welke nieuwe wetenschappelijke inzichten en technologieën komen beschikbaar? Hoe innovatief zal de visserijsector zijn? Gaan vissers, natuurbeschermers en energieproducenten elkaar inderdaad vinden? Enzovoorts.

Wel lijkt het interessant om enkele aspecten van dit essay verder uit te diepen. In elk geval de volgende vragen:

I. Eigendoms- en beheersmodellen

Wat zijn interessante eigendoms- en beheersmodellen voor het ecosysteem van de Noordzee? Enkele opties:

- a. Visgronden of -voorraden **privatiseren** en verkopen aan vissers, vissers tezamen met natuurorganisaties of alleen natuurorganisaties. Mogelijke juridische vormen: aandeelhouderschap (op langetermijnbasis), Vereniging van Eigenaren, 'zeeschap' analoog aan het waterschap.
- b. Visvoorraden **nationaliseren** en het gebruik in (erf)pacht geven aan vissers, in combinatie met een zorgplicht.

Daarnaast: welke ervaringen van agrarische natuurverenigingen zijn bruikbaar? Bijvoorbeeld collectieve contracten en lidmaatschap van burgers.

2. De internationale context

Welke interessante opties passen binnen de VN Zeewet en de Mariene Strategie en het Gemeenschappelijk Visserijbeleid van de EU, en welke niet? Welke aanpassingen in het EU-beleid zijn nodig voor een duurzame ontwikkeling van de visserij? Is voor duurzame ontwikkeling van de visserij een hoger overheidsbudget nodig en te verdedigen? Hoeveel geld spendeert de EU trouwens aan vissers in vergelijking met (grondgebonden) boeren?

3. Visakkers

Kunnen visakkers met intensieve visserij en lichte vormen van bemesten en bijvoeren een hogere platvisproductie opleveren? Zo ja, onder welke voorwaarden? En wat zijn de neveneffecten? Dit vergt meerjarig experimenteel onderzoek.

4. Functiecombinaties

- a. Welke combinaties zijn mogelijk tussen energieparken en visserij/aquacultuur? Het onderzoek hiernaar is al begonnen.
- b. Hoe kan de ecologische schade van zandzuigen worden beperkt? Is hier van de nood een deugd voor platvis te maken?
- c. Wat zijn de voor- en nadelen van kunstmatige riffen voor kustverdediging (golfslag, natuurlijke zandsuppletie), biodiversiteit en vispopulaties? Waar passen zulke riffen wel, en waar niet? In hoeverre zijn ze te combineren met energieparken?
- d. Welke mogelijkheden bieden stenen en kunstriffen voor de productie van bioactieve stoffen voor humane en veterinaire gezondheidszorg, zoals cytostatica, antibiotica, antivirale middelen en fungiciden?

Zoals gezegd kan de visserij veel leren van het land en de landbouw. De bijlage bevat een uitgebreid overzicht van mogelijke aanknopingspunten voor de toekomst van de zeevisserij. Ik heb dat geschreven samen met Eric Hees van CLM Onderzoek en Advies. Wij hopen dat dit overzicht de lezer inspireert om nieuwe wegen te verkennen. Want in de speurtocht naar een duurzame toekomst voor de Noordzeevisserij, moeten we geen mogelijkheid onbenut laten.

Bijlage: Mogelijke aankno- pingspunten in de landbouw/op het land voor de zeevisserij

Eric Hees en Wouter van der Weijden

Beheersaspect	Op land/in de landbouw	Op zee/in de visserij nu al	Op zee/in de visserij mogelijk straks
Registratie en monitoring			
Consensus over feiten	<ul style="list-style-type: none"> • Milieu- en Natuur Balans • Monitoring • Staat van het Platteland • Excursies 	<ul style="list-style-type: none"> • Natuurbalans • Joint Fact Finding: gezamenlijk monitoren visbestanden 	<ul style="list-style-type: none"> • Visserijbalans • Staat van de Zee • Excursies naar buitenland (co-management, zeereservaten)
Bestuur en organisatie			
Coöperatie	<ul style="list-style-type: none"> • Aankoopcoöperaties kunstmest, bestrijdingsmiddelen, etc. • Afzetcoöperaties 	<ul style="list-style-type: none"> • Aankoop-coöperaties vistuig, e.d. • Coöperatieve visafslagen 	<ul style="list-style-type: none"> • Coöperatieve exploitatie visserij schepen
Polder bestuur	<ul style="list-style-type: none"> • Productschappen met alleen ketenpartijen (shareholders) • Waterschap (3) met alle stakeholders 	Productschap Vis en Vissersbonden met alleen ketenpartijen (shareholders) (5)	Zeeschap met alle stakeholders: vissers, natuurbeschermers, sportvissers, duikers, toerisme, energieproducenten, scheepvaart
Afspraken duurzaamheid	Meest kansrijk bij grote spelers: meer sturingskracht, meer kwetsbaar imago en daardoor meer gemotiveerd	Met grote ketenpartijen (Unilever, supermarkten), niet met vissers	Ook afspraken met groepen vissers of bijvoorbeeld een afslag
Democratische belangenbehartiging	Landbouwschap/3 stands-organisaties >1 LTO-organisatie (1996) Verkiezingen met meerdere kandidaten		Productschap Vis/2 vissersbonden > 1 vissersbond Verkiezingen met meerdere kandidaten

Beheersaspect	Op land/in de landbouw	Op zee/in de visserij nu al	Op zee/in de visserij mogelijk straks
EU-beleid			
Marktordening	<ul style="list-style-type: none"> • Importheffingen • Importverbod voor hormoonvlees en de meeste gmo's • Exportsubsidies (worden uitgefaseerd) • Bedrijfstoeslagen (straks alleen per ha) • Braaklegpremies (uitgefaseerd) • Steun voor marketingorganisaties (GMO) 		<ul style="list-style-type: none"> • Importheffingen of -verboden voor niet-duurzame vis • Bedrijfstoeslagen voor tijdelijk stilleggen • Steun voor marketingorganisaties
Productiebeheersing	<ul style="list-style-type: none"> • Suiker- en zuivelquotering (worden uitgefaseerd) • Quota verhandelbaar en dus flexibel, maar wel kostprijsverhogend • Saneringspremies (wijn, tabak, etc.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Verhandelbare visquota (ITQ's, sinds 1983) om uitputting visvoorraden te voorkomen (maar discards worden alleen bij schol verdisconteerd) • Visseizoenen • Saneringspremies vloot • Opkopen visrechten in derde landen 	<ul style="list-style-type: none"> • Quotering zeedagen (waarbij de complete vangst mag worden aangeland, dus geen discards meer van verhandelbare vis) • Verhandelbare zeedagen
Resourcebeleid	Habitatrichtlijn	Habitatrichtlijn European Marine Strategy	Verdere ontwikkeling European Marine Strategy
Betaling groene diensten	Modulatie Tweede pijler GLB Toeslagen in less favoured areas		Toeslagen voor vrijwillige vangstbeperking (bijv. bovenwettelijk grotere mazen) of omschakeling naar duurzamer technieken
Duurzame productie			
Voorraadbeheer	Jacht: nee, tenzij vergunning (1) Jacht ¹⁷ --> Faunabeheer: jachthuurovereenkomst met tegenprestatie Jachtrecht gekoppeld aan zorgplicht	Visserij: nee, tenzij quota/ zeedagen Visserij als jacht --> Visstandbeheer – selectieve visserij; vangstverbodsliptong (te jonge vissen)	Vangstrecht koppelen aan zorgplicht (o.a. bijvangst verminderen en aanlanden)
Duurzaam grondgebruik	Pachtrecht grond gekoppeld aan zorgplicht (2)		Pacht visgrond koppelen aan zorgplicht
Zelfbeperking	Vruchtwisseling voor beheersing bodemziekten	Subsidies sanering	Vangstbeperking voor behoud visvoorraad (minder vangen, grotere maaswijdte)
Productievoorschriften	Uitrijverboden, voorgeschreven uitrijdtechnieken, spuitdoppen	Toegestane visserijtechnieken en -seizoenen Spinrig i.p.v. boomkor Vrijwillig: MSC	Meer selectieve vistechneken (minder discards, pulskor i.p.v. boomkor)
Risicospreiding, diversificatie	<ul style="list-style-type: none"> • Nieuwe gewassen (vlas, meekrap, teunisbloem, Corn Cob Mix) • Gemengd bedrijf 	Schip dat op meerdere vissoorten kan vissen Samenwerking tussen diverse schepen	Meerdere vissoorten in 1 Biesheuvelgroep

¹⁷ Voor de in deze bijlage voorkomende nummeringen tussen haakjes wordt verwezen naar de toelichting aan het eind van deze bijlage.

Beheersaspect	Op land/in de landbouw	Op zee/in de visserij nu al	Op zee/in de visserij mogelijk straks
Markt en keten			
Bovenwettelijke prestaties in ketenverband	In overleg met ngo's: Weidemelk, Caring Dairy, Freestem, Comfort Class Stal, Volwaardkip, etc.	Op initiatief Unilever en WWF: MSC, nu voor hele markt	Ook Greenpeace erbij Ook initiatieven met kleinere groepen (vissers, horeca, supermarkten)
Streekproducten	Waddenzuivel	Zeeuwse mosselen (hoewel niet beschermd, dus onzekere authenticiteit)	<ul style="list-style-type: none"> • Zeeuwse mosselen wettelijk beschermde naam • Vis van Doggersbank, Oesterbank, etc.
Directe verkoop	<ul style="list-style-type: none"> • Boerenmarkt • Directe levering aan supermarkt of horeca • Huisverkoop 		<ul style="list-style-type: none"> • Vissersmarkt • Directe levering aan supermarkt of horeca • Verkoop aan boord
Horizontale samenwerking in productie	Telersverenigingen, GMO-projecten	Visserijverenigingen	Visgrond Beheer Eenheden (vgl. ook Visstand Beheer Commissies in binnenwater)
Verticale samenwerking in keten	Ketenaansprakelijkheid voedselveiligheid (6)	Idem	Ook ketenaansprakelijkheid voor overbevising
Inrichting en beheer			
Landinrichting	Van ruilverkaveling met vetorecht boeren naar landinrichting met gespreid zeggenschap (9)		Herinrichting Noordzee
Reservaten	Terreinbeheerder eigenaar, plaatselijk beheer door boeren Ecologische Hoofdstructuur (EHS) Heeft voor boeren weinig voordelen	Marine Protected Areas (voorgenomen) Zeereservaten in kader Natura 2000 (voorgenomen)	Verdere ontwikkeling European Marine Strategy (EMS) Mariene Ecologisch Netwerk(MEN) Heeft voor visserij ook voordelen
Particulier beheer	<ul style="list-style-type: none"> • Natuur prioriteit, boeren beheerder (of ook eigenaar) binnen randvoorwaarden • Vereniging van Eigenaren (bijv. knooperven) (10) 		<ul style="list-style-type: none"> • Vissers eigenaar en beheerder binnen natuurrandvoorwaarden • Vereniging van Eigenaren
Beheersgebieden	Boeren eigenaar of pachter + beheerder binnen beheersovereenkomst		Beheersgebieden. Vissers eigenaar of pachter + beheerder binnen beheerscontract
Verbreiding bedrijf			
Grondloze productie	Intensieve veehouderij Agroproductiepark	Viskwekerij (paling, meerval, tilapia, etc.)	Visproductiepark (vgl. Happy Shrimp Farm: met restwarme energiecentrale) Kweek van wieren (in ondiep, helder water), vissen, kreeftachtigen en inktvissen, in combinatie met windparken en kunstmatige riffen
Neventakken	<ul style="list-style-type: none"> • Biodiesel, windenergieprojecten, biogas • Agrotourisme • Zorglandbouw 	Energiearme vangstechnieken	<ul style="list-style-type: none"> • Biodiesel, zonne-energie? • Sportvissers mee aan boord, dagtochten • Zorgvisserij
Samenwerking rond neventakken	<ul style="list-style-type: none"> • Agrarische Natuurverenigingen (4) • Collectieve contracten • Deelname burgers 		<ul style="list-style-type: none"> • Visserij Natuur Vereniging • Collectieve contracten inzake mariene natuur, blauwe diensten (inclusief EU-catalogus) • Deelname burgers
Middelen voor beheer commons	Pot voor Deltaplan Landschap		Pot geld voor onderhoud/ herstel habitats

Beheersaspect	Op land/in de landbouw	Op zee/in de visserij nu al	Op zee/in de visserij mogelijk straks
Kennis en innovaties			
Kennis	<ul style="list-style-type: none"> • MAS , HAS en WUR • Bijscholing in cursussen • Studieclubs 	<ul style="list-style-type: none"> • Visserijscholen en WUR 	<ul style="list-style-type: none"> • Bijscholing in cursussen • Studieclubs
Innovatie	<ul style="list-style-type: none"> • Kenniskringen • Stichting Courage, SIGN • Melkveeacademie • Kennisvouchers 	<ul style="list-style-type: none"> • Kenniskringen • Visserij Innovatie Platform (tijdelijk) • Kennisvouchers 	<ul style="list-style-type: none"> • Stichting Innovatie Visserij • Visserijacademie
Financiële prikkels			
Financiële incentives	<ul style="list-style-type: none"> • SDE, Vamil, Groen Beleggen • Terugdringing perverse subsidies (rode diesel, tuinbouwgas) 	Idem	
Aandeelhouderschap	Veehouders Friesland Foods kregen deels uitbetaald in aandelen, maar dat is gestopt		<ul style="list-style-type: none"> • Visvoorraden in eigendom geven aan Stichting • Vissers deels uitbetalen in aandelen
Voorlichting en communicatie			
Publieksvoorlichting	<ul style="list-style-type: none"> • Wandelpaden • Skybox in stal • Webcam in stal • Kom in de Kas (7) • Bloemencorso, Fruitcorso 	Visserijdagen (8)	<ul style="list-style-type: none"> • Webcam aan boord • Kom aan Boord • Vaar Mee
Consumentenvoorlichting gezondheid	<ul style="list-style-type: none"> • Voedingscentrum, Weet-wat-je-eet • Labels Ik Kies Bewust en Gezonde Keuze 	<ul style="list-style-type: none"> • Voedingscentrum, Weet-wat-je-eet, • Labels Ik Kies Bewust en Gezonde Keuze 	
Consumentenvoorlichting duurzaamheid	<ul style="list-style-type: none"> • Milieu Centraal • Labels: EKO, Milieukeur, Weidemelk, Volwaardkip, etc. • In ontwikkeling: E-tag waarmee consument kan zien van welk bedrijf fruit, eieren of vlees afkomstig zijn 	<ul style="list-style-type: none"> • Milieu Centraal • Label: MSC-keurmerk • Viswijzer (Stichting Noordzee en WNF), Vis-a-card (Greenpeace) • Biologische kweekvis (alle gevangen vis is p.d. 'biologisch') 	E-tag waarmee consument kan zien van welk schip en welk gebied vis afkomstig is
Imagoprikkels: Naming and faming Naming and shaming	<ul style="list-style-type: none"> • Verkiezing Agrarisch Ondernemer van het Jaar • Publicatie residucijfers op naam merk of supermarkt 		<ul style="list-style-type: none"> • Verkiezing Visserman van het Jaar • Publicatie illegale visserij op naam merk, afslag of supermarkt
Relatie met publiek			
Relatie met publiek	<ul style="list-style-type: none"> • Tv-programma 'Boer Zoekt Vrouw' • Adopteer een koe 	Tv-programma 'Klootwijk aan Zee'	<ul style="list-style-type: none"> • Tv-programma 'Visser Zoekt Vrouw' • Koop aandeel in een visgebied of een vissersschip • Chat met een visser

Toelichtingen nummeringen tussen haakjes

(1) Jacht

Afhankelijk van de omstandigheden en de veranderingen in de maatschappij veranderde het jachtbedrijf van noodzaak om in leven te blijven, via zinvolle vrijetijdsbesteding, naar actieve natuurbescherming met de nadruk op faunabeheer.

Jachtrecht: Een grondeigenaar of -gebruiker kan het jachtrecht zelf uitoefenen of het verhuren aan anderen. Houders van het jachtrecht kunnen onder voorwaarden anderen toestemming geven in of buiten hun gezelschap te jagen.

Perioden waarin gejaagd mag worden: Per wildsoort is vastgesteld wanneer erop gejaagd mag worden. De jacht is in deze perioden in beginsel toegestaan tussen zonsopgang en zonsondergang.

Voorwaarden: Aan de jacht is een aantal voorwaarden verbonden. Iemand mag alleen jagen als hij in het bezit is van een geldige akte.

Ook gelden er beperkingen voor de jachtmiddelen (bijvoorbeeld geweer, jachtvogel) en zijn er eisen waaraan jachtvelden moeten voldoen. De jager is bovendien verplicht om bij het jagen het wild niet onnodig te laten lijden.

Om in Nederland met een geweer te mogen jagen, moet men voldoende 'jachtveld hebben gepacht'. De jager is wettelijk verplicht in zijn 'jachtveld' een redelijke wildstand te handhaven en schade aan landbouwgewassen door wild zoveel mogelijk te voorkomen.

Een wildbeheereenheid (WBE) is een lokaal samenwerkingsverband van jagers en jachtopzichters met een werkgebied van 5.000 hectare of meer. Er zijn in Nederland circa 300 WBE's, die in totaal meer dan 2 miljoen hectare beheren. De WBE's zijn aangesloten bij een landelijke organisatie: de Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging (KNJV).

In het kader van verantwoord faunabeheer verzamelen de jagers veel informatie uit het veld. Deze gegevensbank is opgezet met als motto 'meten is weten'. Mede op basis hiervan is het mogelijk om een faunabeheerplan op te stellen. Op basis van de faunabeheerplannen wordt bekeken hoeveel afschot er moet plaatsvinden. De taken van een WBE liggen op het gebied van instandhouding, bescherming en verzorging van fauna en verantwoorde bejaging. Een WBE werkt op lokaal niveau zodat een directe relatie met de omgeving waarin de dieren leven gewaarborgd is.

Jager worden: Voor jacht, faunabeheer en schadebestrijding gelden strenge regels. Iedereen die daarbij betrokken is dient eerst een pittige opleiding met goed gevolg af te sluiten.

Bron: <http://www.knjv.nl/>

(2) Pacht

Pacht komt veel voor in Nederland. Er zijn verschillende soorten pacht. De belangrijkste zijn:

- Reguliere langdurige pacht van los land, gebouwen of een hoeve;
- Teeltpacht van los land;
- 1-hectarepacht;
- 'Geliberaliseerde pacht' van los land, hetzij t/m 6 jaar, hetzij langer dan 6 jaar.

Deze verschillende soorten pacht zijn voor verschillende situaties geschikt. Elke soort kent zijn specifieke voorwaarden. Een groot deel van de afspraken over pacht wordt door verpachter en pachter onderling gemaakt, zoals de zorgplicht t.a.v. afrastering, bodembeheer, afwatering. Toch zijn er voorschriften waaraan partijen zich altijd moeten houden, oftewel: 'dwingend recht'. Een voorbeeld is de verplichting om het contract schriftelijk vast te leggen en aan de Grondkamer toe te sturen. Andere voorbeelden zijn het recht van de pachter op verlenging van de pachtovereenkomst, het recht op overdracht van het pachtcontract aan de volgende generatie ('indeplaatsstelling') en het voorkeursrecht van de pachter bij verkoop. Bij pacht van los land tot maximaal 1 hectare en bij geliberaliseerde pacht gelden de minst dwingende regels. Voor de pachtprijs zijn partijen gebonden aan maxima van het Pachtprizenbesluit. De pachtprijs van los land mag niet hoger zijn dan 2% van de vrije verkeerswaarde. Bij

bestaande pachtcontracten is van groot belang dat de pacht prijs van grond en gebouwen verandert als de pachtnormen veranderen. In de praktijk betekent dit: als de minister van LNV nieuwe pachtnormen vaststelt, gaat de pacht prijs in lopende contracten vanzelf ('van rechtswege') omhoog met een bepaald percentage.

Bron: <http://www.duvekotrentmeesters.nl/pagina/pachtzaken/index.html>

(3) Waterschap

Een waterschap of hoogheemraadschap is een overheidsinstantie die in een bepaalde regio in Nederland tot taak heeft de waterhuishouding te regelen. Ook wordt de term *waterschap* gebruikt om de regio aan te duiden waarover die instantie gaat. Op dit moment (2008) zijn er 27 waterschappen in Nederland. Waterschappen behoren tot de oudste instituties van het Nederlandse staatsbestel. Zij vormen letterlijk de basis van het poldermodel: van oudsher hebben waterschappen de taak namens de bewoners van een bepaald gebied de waterhuishouding te regelen. In polders is dat in eerste instantie de zorg voor de waterstand. Weliswaar hebben gemalen vrijwel overal de taak van de windmolen overgenomen, maar nog altijd blijft het land niet vanzelf droog. Het buiten houden van het water is van oudsher een algemeen belang, waarbij polderbewoners genoodzaakt waren samen te werken. Uit die samenwerking zijn de waterschappen ontstaan. Zij nemen ook in de Nederlandse rechtsgeschiedenis een bijzondere plaats in. Bij de inrichting van een waterschap zijn variaties mogelijk. In ieder geval kent een waterschap een algemeen bestuur, een dagelijks bestuur en een dijkgraaf. Het algemeen bestuur bestaat uit vertegenwoordigers van categorieën belanghebbenden: eigenaren van grond (de ingelanden), pachters van grond, eigenaren van gebouwen, bedrijven en sinds 1992 ook alle bewoners (de ingezetenen). Aan bepaalde belanghebbenden (bijvoorbeeld milieuorganisaties) kan de bevoegdheid worden toegekend leden te benoemen. Volgens het beginsel *belang-betaling-zeggenschap* betaalt een categorie die een verhoudingsgewijs groter belang bij de taken van het waterschap heeft ook een groter bedrag aan het waterschap. Deze hogere betaling leidt op haar beurt weer tot een grotere zeggenschap in het waterschapsbestuur.

De volgende taken worden tot de taken van waterschappen gerekend: de waterkeringszorg, het waterkwantiteitsbeheer en het waterkwaliteitsbeheer. Op het beleidsterrein van het waterschap kan het algemeen bestuur algemeen verbindende voorschriften vaststellen (verordeningen, 'keuren'). Sommige besluiten behoeven de goedkeuring van de provincie (voorafgaand toezicht), ook kunnen reeds genomen besluiten onder bepaalde omstandigheden door de provincie worden geschorst of vernietigd (toezicht achteraf). Waterschappen worden ingesteld of opgeheven bij provinciale verordening. Nederland is een gedecentraliseerde eenheidsstaat. Waterschappen zijn net als de provincies en de gemeenten gedecentraliseerde overheidslichamen. Bepalend voor het waterschap is zijn taak (of functie); deze taak ligt uitsluitend op het gebied van de waterstaatszorg. Deze beperking van de taak maakt het waterschap tot een lichaam van functionele decentralisatie.

Bron: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Waterschap>

(4) Agrarische Natuurvereniging

Meer dan 10% van de agrariërs in Nederland is lid van een lokale agrarische natuurvereniging. Deze verenigingen, intussen meer dan 100 in het land, stellen zich ten doel de bijdrage van de landbouw aan

de ontwikkeling en instandhouding van het cultuurlandschap te optimaliseren. De meeste natuurverenigingen worden gevonden in het noorden, het westen en in de Achterhoek. Ongeveer een derde van de verenigingen heeft minder dan 50 leden, een derde heeft 50 tot 100 leden en een derde meer dan 100 leden. Een enkele vereniging heeft zelfs meer dan 1.000 leden. De helft van de verenigingen heeft naast agrariërs ook andere leden. In het westen van Nederland is deze vorm van participatie het hoogst: 83% van de verenigingen daar heeft als leden niet-agrariërs. Landelijk valt ten minste 25% van de cultuurgrond, circa 500.000 hectare, onder het werkgebied van agrarische natuurverenigingen. De meerwaarde van ANV's is groter dan alleen facilitering van de uitvoering van de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer. Zij werpen zich vaak op als organisatie voor het hele landelijk gebied en veel verenigingen hebben hun activiteiten de laatste paar jaar uitgebreid van natuur, landschap en milieu naar het verkennen en uitbouwen van verbredingsactiviteiten en plattelandsvernieuwing. Ook het aangaan van samenwerkingsverbanden met diverse andere organisaties die actief zijn in de streek (natuur- en vogelwachten, weidevogelbeschermers, wandel- en fietsgroepen, cultuurhistorische clubs, etc.) wordt steeds belangrijker gezien voor het creëren van samenhang, afstemming en een integrale aanpak voor het gebied.

Verenigingen met burgerleden zeggen meer draagvlak in de samenleving te ondervinden voor hun plannen en activiteiten.

De meerwaarde van agrarische natuurverenigingen is op velerlei vlak zichtbaar:

- Zij hebben actief bijgedragen aan het op de kaart zetten van het agrarisch natuurbeheer en het enthousiasmeren van collega-agrariërs.
- Ook hebben zij een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van kennis over beheersmaatregelen, resultaatbeloning en collectief beheer.
- Zij zijn een samenwerkingspartner voor overheden geworden en leveren een bijdrage aan de uitvoering van het natuur- en plattelandsbeleid.
- Zij agenderen nieuwe plattelandsthema's zoals recreatie, zorglandbouw en andere agrarische diensten.

Inmiddels doen meer dan 10.000 agrariërs aan agrarisch natuurbeheer en hun aantal is groeiende.

Bron: <http://library.wur.nl/way/bestanden/clc/1661564.pdf>.

(5) Productschap Vis

De Nederlandse vissector is goed georganiseerd. Vissers, vis- en schelpdierkwekers, visverwerkers, groothandelaren en detaillisten: iedereen heeft z'n eigen belangenorganisatie. Maar daarnaast hebben zij ook gezamenlijk hun krachten gebundeld, in het Productschap Vis. Bij het productschap komen alle verschillende belangenorganisaties elkaar tegen. Op deze manier houden alle takken van de sector goed voeling met elkaar. Samen maken zij zich sterk voor een vissector die zijn verantwoordelijkheden neemt en kwaliteit levert, economisch gezond is en de concurrentie met het buitenland aangaat. Het Productschap Vis wordt ook bestuurd door deze praktijkmensen. Het productschap is van en voor de hele vissector. Het productschap begeeft zich op het raakvlak tussen de sector en het beleid. Wensen en ideeën van de vissector worden breed uitgedragen aan onder meer de overheid, de politiek en indien nodig aan het grote publiek. De informatiestroom loopt ook andersom.

Het productschap beïnvloedt niet alleen het Nederlandse en Europese

beleid, het productschap maakt ook zelf beleid en ziet erop toe dat de afspraken worden nagekomen. Een spin in het web als het gaat om kennisoverdracht, beleidsdiscussies, belangenbehartiging en vormgeving van de Nederlandse vissector. Het Productschap Vis heeft met betrekking tot principe VI uit de Code Goed Bestuur inzake de zogenoemde personele unies een bijzondere positie. Dit fenomeen is namelijk bij het Productschap Vis onbekend. Sterker nog: het is staand beleid van het bestuur van het Productschap Vis om dit soort personele unies *niet* tot stand te laten komen. Uiteraard is dat ook het beleid van het bestuur naar de toekomst toe, zoals blijkt uit het feit dat de Code Goed Bestuur door het Productschap Vis unaniem is omarmd.

Bron: <http://www.pvis.nl/>

(6) Ketenaansprakelijkheid

De versterkte ketenvorming en opkomst van private verantwoordelijkheden op tal van terreinen heeft ook invloed op de manier waarop LNV zijn beleid vorm gaat geven. Dat betekent dat de komende jaren binnen de Europese kaders bij de implementatie van beleid, veel meer per keten (bijvoorbeeld diersoort of plantaardige productie) dan per schakel in de keten gewerkt gaat worden. Daarmee sluit het beleid aan op de ketenvorming die gaande is en zijn kostenbesparingen mogelijk. Daarvoor zullen de randvoorwaarden waarbinnen ketens kunnen werken, worden aangegeven. Voldoet een bedrijf hieraan, dan kan worden overgegaan op het principe van 'toezicht op controle'. Dit hoeven niet per se sectorbrede afspraken te zijn. Bedrijven die niet deelnemen aan dergelijke systemen vallen onder het normale regiem van controle; bedrijven die wel deelnemen aan genoemde systemen krijgen minder overheidscontroles.

De uitdaging bestaat erin om het werken in ketens zo aantrekkelijk te maken dat zoveel mogelijk bedrijven aansluiten. Om dit te realiseren, is de modernisering van het geheel van regels noodzakelijk. In een nieuw te ontwerpen wettelijk kader zal de eigen verantwoordelijkheid van de sector voor een gezonde en duurzame dierlijke productie centraal komen te staan. De sector kan daar dan zelf invulling aan geven. Tegelijk wordt voorzien in een effectief en efficiënt instrumentarium voor handhaving, toezicht en controle.

Bron: [Kiezen voor Landbouw, Ministerie van LNV, 2005.](#)

(7) Kom in de Kas

Dat is het jaarlijkse publieksevenement van de Nederlandse glastuinbouw. In 1977 was Kom in de Kas een regionale gebeurtenis. Na een recordaantal van 228.000 bezoekers in het jubileumjaar 2002 steeg Kom in de Kas naar de respectabele 8e plaats van de Top-10 Landelijke Evenementen. Tijdens Kom in de Kas openen ruim 300 glastuinders (groenten-, bloemen- en plantentelers) hun deuren. Het eerste weekend van april laten zij zien waar ze trots op zijn: de kunst van de teelt van mooie, verse, smakelijke, gezonde en veilige natuurproducten. De laatste jaren doen steeds meer andere agrarische bedrijven mee. Ook zetten talloze toeleveranciers hun poorten open. Kom in de Kas is méér dan een kijkje achter de schermen.

Bron: <http://www.komindekas.nl/index.php?pag=geschiedenis>

(8) Visserijdagen

Elke vissersplaats in Nederland houdt in de zomer een visserijdag waarop doorgaans veel mensen kennismaken met de visserij in den brede. De bekendste en drukste daarvan is de Scheveningse Vlaggetjesdag (225.000 bezoekers in 2008). Dat was van oorsprong de dag waarop vissersschepen met vlaggetjes versierd, in de haven lagen op de zaterdag voorafgaand aan Pinksteren. Op de dagen direct volgend op Pinksteren voeren de eerste schepen uit om te gaan vissen op haring. Nadat eind jaren zestig van de vorige eeuw de haringvisserij met de vleet stilviel om plaats te maken voor andere visserijtechnieken met andersoortige schepen, raakte Vlaggetjesdag haar werkelijke betekenis kwijt.

Tegenwoordig is níet het uitvaren voor de haringvangst, maar de komst van de Hollandse Nieuwe de reden om het Scheveningse havengebied en de enkele daar nog liggende schepen op te sieren. Het eerste vaatje nieuwe haring wordt op een van de dagen voorafgaand aan Vlaggetjesdag, te Scheveningen bij opbod verkocht. De opbrengst gaat naar een goed doel. Toen in 2006 bleek dat de haring rond Pinksteren nog niet voldoende vet was, waardoor ze op dat moment niet kon worden aangevoerd, is men de keuze voor Vlaggetjesdag gaan verleggen naar een latere datum.

Bronnen: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Vlaggetjesdag> http://www.hollandsemarkten.nl/markten/index.php?nav_id=1.3&pid=134

(9) Landinrichting

Landinrichting (waarvan ruilverkaveling de bekendste vorm is) is een proces waarbij voor een bepaald gebied de inrichting wordt afgestemd op de doelen uit de Ruimtelijke Ordening voor dat gebied. Hierbij valt te denken aan verbetering van de verkaveling (ook die van de natuur), verbetering van de infrastructuur en ruimtelijke ordening of verbetering van de waterhuishouding. Het ruilen van gronden is een van de krachtigste instrumenten uit de Landinrichtingswet. Ruilverkaveling is een proces waarbij eigenaren van een stuk land kavels met elkaar ruilen. Het doel is dat alle grondgebruikers erop vooruitgaan. Een van de redenen om ruilverkaveling te starten, is vaak om versnippering van de kavels te voorkomen, zodat er minder landbouwverkeer in de regio komt en de grondeigenaar zoveel mogelijk agrarische grond dicht rond de huiskavel krijgt. Door de ruilverkaveling verandert de indeling van het land. Er kunnen bijvoorbeeld grotere kavels ontstaan. Dit heeft ook effect op de indeling van het landschap. Zo worden sloten en andere afscheidingen tussen kavels verlegd. Het komt voor dat agrarische gebouwen door de ruilverkaveling moeten worden verplaatst of herbouwd, vooral wanneer voormalig agrarisch gebied na de verkaveling bijvoorbeeld natuurgebied wordt.

Tijdens de ruilverkaveling werden soms compleet nieuwe wegen aangelegd. Ook werden er soms nieuwe stukken natuur aangelegd ter compensatie van verdwenen natuur.

Bron: http://www.minlnv.nl/cdlpub/servlet/CDLServlet?p_file_id=32042.

(10) Knooperven

Voor een gezonde bedrijfsvoering proberen boeren elke meter grond productief te maken.

Dit heeft onder meer tot gevolg dat wandelroutes, bomen en steilranden verdwijnen. Ook worden routes en paden steeds vaker om veteri-

naire redenen afgesloten. Tegelijk maken steeds meer burgers hun entree op het platteland. In veel gebieden zijn er nu al meer burgerdan boerenerven, en die trend zal de komende jaren doorzetten. Door deze transitie ligt er een grote beheeropgave in het verschiet. Met de komst van de woonconsumenten is immers nog niet het beheer van het landschap geregeld, maar ze zijn wel een nieuwe groep stakeholders. Het concept 'Knooperven' (o.a. InnovatieNetwerk) speelt daarop in. Het concept houdt in dat de 'rommelbebouwing' op het erf wordt gereduceerd en dat er meerdere wooneenheden worden gerealiseerd in bestaande en nieuwe, 'passende' gebouwen. Aan het bouwrecht wordt een investeringsplicht gekoppeld en het surplus uit de exploitatie wordt bijvoorbeeld in een beheerfonds gestort. Het knooperf, *de vereniging van eigenaren*, wordt verantwoordelijk voor het beheer van het erf én voor de routes en beplantingen in de omgeving. De agrariërs blijven intussen boer op de voor hen interessante gronden. Het gaat dus om een herverdeling van de gronden op basis van directe belangen.

Als in een regio meerdere knooperven ontstaan, vormt zich als vanzelf een fijnmazig netwerk van paden en landschapselementen. Om tot een goede, duurzame en kwalitatieve uitwerking te komen, zien de initiatiefnemers onder meer mogelijkheden voor het opnemen van een kwalitatieve beheersverplichting in het hypotheekregister, in het opstellen van een kettingbeding en in de oprichting van een Vereniging van Eigenaren (VVE). De beheerverplichtingen worden dus zoveel mogelijk privaatrechterlijk geregeld. Een lastig punt is dat VVE's kunnen 'rebelleren'. De vraag is in hoeverre het beheer van een knooperf dan voldoende gewaarborgd is.

Bron: <http://www.innovatienetwerk.org/nl/concepten/view/37/Tuinenrijk.html>

Summary

(translation of Introduction)

Source of fish and energy – A landlubber’s vision on the North Sea in 2025

Weijden, W.J. van der (CLM)

InnovationNetwork report no 09.2.206, Utrecht, The Netherlands, March 2009.

The fisheries sector is in the spotlight worldwide, mainly due to the steady depletion of fish stocks and the use of harmful fishing techniques. This is also the current plight of the North Sea, once one of the world’s richest fishing grounds.

Much thought is being given to the future of fisheries, both in the fisheries sector and in wider society. But adequate solutions have yet to be found. To generate new ideas, InnovationNetwork of the Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality decided to seek fresh input from an outsider.

And an outsider I certainly am. As a child I was a keen angler, but only in inland waters. At home we had an aquarium I could stare at for hours, but it was a tropical fresh water aquarium. As a student of biology, I focused mainly on terrestrial subjects. I also researched birds, but never fish. Since 1976 I have worked on environmental issues, but primarily in connection with agriculture. The entrepreneurs I have worked with were predominantly farmers and market gardeners. I have helped to build bridges, but only between the environment and agriculture. And in 1984 I co-authored a future vision for integrated agriculture in the Netherlands entitled “*Bouwstenen voor een geïntegreerde landbouw*”, which was published by the Scientific Council for Government Policy.

Evidently, InnovationNetwork found all this sufficiently interesting to invite me to write an essay on the future of North Sea fisheries. I hope this essay throws up some fresh and worthwhile ideas. Before starting, I felt a compelling need to read up on the subject and get a feel for the problems besetting the fisheries sector. I soon found a fascinating world opening up before my eyes.

The essay takes the form of a nostalgic dream: an imaginary glance-back from the year 2025. As such, it gives a vision but without seeking to be a blueprint, let alone a prediction of the future. Blueprints merely provoke resistance and bold predictions are a fool's game. Events are certain to take a very different course from the one described here. But that is not the point. The challenge was to sketch an **inspirational vision of the future**, mobilizing people to pursue new directions, innovations and actions. And in this specific case: a vision of the future that draws on lessons learned from experiences of and with agriculture – hopefully leading to building blocks for sustainable fisheries.

The sketched picture of the future is optimistic. Despite various newcomers staking substantial claims on the North Sea, fishermen will be able to land more fish, lobster and shellfish than today. And the biodiversity will also have greatly increased.

But please note: this essay is about the North Sea, not the Zeeland Delta, the Wadden Sea or any other seas. So any adverse knock-on effects that the solutions might have for fisheries elsewhere are left out of consideration. Not because this is unimportant, but because my space was limited.

Most elements in this essay are not new. I know my limitations, so I sought guidance from the visions of two authorities on the subject of fisheries: Daniel Pauly and Callum Roberts. What is new is the use of agriculture as a seedbed of novel ideas and directions. Other new elements are the integrated vision and the essay's "nostalgic dream" form. I gleaned a lot of information from the literature and discussions with experts. My thanks go, in particular, to Rob Leewis, Han Lindeboom, Esther Luiten, Ies de Vries, Auke Bijlsma, Dirk Barendregt, Ger Vos and Henk Riphagen. Eric Hees is the first author of the supplement. Finally, I also gained inspiration from three brainstorming sessions with the staff of InnovationNetwork, the Advisory Council of the CLM and the Fisheries Innovation Platform (which was also attended by fishermen).

Clearly, I am entirely responsible for the text and the inevitable errors it contains.

Wouter van der Weijden